

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ*

*China-Central Asia Relation in the Context of the Belt and Road Initiative***

Otabek OMONKULOV***

Öz

Kuşak ve Yol Girişimi, genel olarak küresel ekonomik ve jeopolitik dengeleri değiştirebilecek potansiyele sahip devasa bir yumuşak güç stratejisidir. Ancak projenin Orta Asya'yı da odak noktasına yerleştiren kara kısmı -İpek Yolu Ekonomik Kuşağı- Çin'in iç ekonomik ve güvenlik sorunlarının yanı sıra Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği projesine ve ABD'nin Yeni İpek Yolu projesine cevap olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada, Kuşak-Yol Stratejisi kapsamında Çin ve Orta Asya devletlerinin karşılıklı siyasi ve ekonomik ilişkilerine değinilmektedir. Ayrıca makalede Çin'in söz konusu projesine Orta Asya ülkelerinin yaklaşımı, projenin bölgeye sağlayacağı avantajlar ve muhtemel olumsuz etkiler değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Çin, Kuşak ve Yol Girişimi, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı, Bölgeselcilik.

Abstract

The Belt and Road Initiative is giant soft power strategy with the potential to change global economic and geopolitical balance. However, the land-based component of the project which also focuses on Central Asia was developed as a solution to China's domestic economic and security problems. The project can also be evaluated as an answer to the Eurasian Economic Union led by Russia and the US proposed New Silk Road. Political and economic relations of China and Central Asia within the scope of the Initiative will be analyzed in this article. The approach of Central Asian countries to China's Initiative, benefits, advantages and possible negative effects of the project to the region are assessed.

Keywords: Central Asia, China, Belt and Road Initiative, Silk Road Economic Belt, Regionalism.

* **Makale Geliş Tarihi:** 12.04.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 21.04.2020

** Bu makale yazarın doktora tezinin bir bölümünden yararlanılarak ve güncellenerek hazırlanmıştır

*** Dr., Bağımsız Araştırmacı, otabekomon@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8706-7635

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

GİRİŞ

Orta Asya, özellikle Soğuk Savaş sonrasında şekillenen Yeni Dünya Düzeni çerçevesinde kaynak, güç ve etki arttırma arayışı içinde olan küresel ve bölgesel güçlerin odak noktası ve jeopolitik mücadele alanına dönüşmüştür. Bu anlamda Rusya, ABD ve Çin gibi küresel güçler ile Türkiye, İran, Hindistan, Güney Kore ve Japonya gibi bölgesel güçler Orta Asya'ya yönelik stratejik hamleler geliştirmişlerdir. Bu yönde çok sayıda bölgeselcilik ve bütünleşme projeleri denenmiş; fakat çoğu başarısızlığa uğramıştır.¹ Geldiğimiz noktada Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği projesi, ABD'nin Yeni İpek Yolu projesi ve Çin'in Kuşak ve Yol Projesi bölge devletlerinin dikkat merkezine oturmuş vaziyettedir.

7 Eylül 2013 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Devlet Başkanı Xi Jinping, Astana'da yaptığı konuşmasında ülkesinin Orta Asya ile ilişkilerine ivme kazandırmak için İpek Yolu Ekonomik Kuşağı (İYEK) vizyonunu geliştirdiğini ilk kez dile getirmiştir. İYEK projesi, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nin karadaki ayağıdır. Pekin, bu projenin karşılıklı "kazan-kazan" prensibine dayandığına vurgu yapmaktadır. Proje, Rusya önderliğindeki Avrasya Ekonomik Birliği² ve özellikle de ABD'nin öne sürdüğü Yeni İpek Yolu³ projelerine karşı bir tepki olarak meydana gelmiştir. Kadir Ertaç Çelik ve Mehmet Seyfettin Erol ikilisine göre, bu proje, ABD'nin küresel hegemonyasına karşı bir meydan okuma niteliği taşımaktadır.⁴ Bununla birlikte Pekin, rakiplerinin anılan projelerindeki artıları ve eksilerini,

1 Mehmet Seyfettin Erol, der., *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun*, Barış Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2011; Mehmet Seyfettin Erol, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 2012, s.1-20.

2 Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, 2011'de *İzvestiya* gazetesine yazdığı bir makalede Avrasya Birliği'nin kurulmasını teklif etmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Vladimir Putin, "Novyy İntegratsionnyy Proyekt Dlya Yevraziy-Budushcheye, Kotoroye Rozhdayetsya Segodnya", *Izvestiya*, 3 Ekim 2011.

3 2011 senesinde ABD, Afganistan'ı Orta Asya ve Güney Asya ile bütünleştirmeyi hedefleyen Yeni İpek Yolu projesini ilan etmiştir. Detaylı bilgi için bkz: U.S. Department of State, "U.S. Support for the New Silk Road", <https://2009-2017.state.gov/p/sca/ci/af/newsilkroad//index.htm>, (Erişim Tarihi: 05.04.2020).

4 Kadir Ertaç Çelik-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2019, 3 (2), s.14.

bölgeselcilik tecrübelerini dikkate alarak pragmatik bir yaklaşımla kendi girişimini geliştirmiştir. Dolayısıyla Çin'in girişimi, geldiğimiz noktada Rus ve Amerikan projelerine nazaran daha avantajlı durumda olup; başarıyla hayata geçirilmektedir.

Kuşak-Yol Girişimi, kara (İYEK) ve deniz (21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu) ayaklarından oluşmaktadır.⁵ Çin ile Avrasya ve Afrika'yı bağlayacak olan bu devasa projenin gerçekleşmesi için öncelikli olarak Avrasya'daki ulaşım, iletişim, üretim ve enerji altyapılarının yenilenmesi ve yenilerinin inşa edilmesi gerekmektedir. Projeye katılan ülkeler ve bölgelerdeki altyapı ve diğer alanlardaki boşluğu ve hayati ihtiyacı iyi değerlendiren Pekin, Kuşak-Yol Projesi kapsamındaki 900 anlaşma için 890 milyar dolar değerinde yatırım yapmıştır. Projenin tamamen hayata geçirilmesi için 4 ile 8 trilyon dolar harcama yapılması gerektiği tahmin edilmektedir.⁶

İYEK coğrafi kapsamı açısından Çin'den başlayıp Orta Asya, Güney Asya, Kafkasya, Orta Doğu, Rusya, Türkiye ve Avrupa'ya kadar uzanmaktadır. Çin'in Güneydoğu kıyılarından başlayan deniz hattı, Malakka Boğazı, Hint Okyanusu ve Süveyş Kanalı'ndan geçerek Avrupa'ya ulaşmadan önce Afrika'ya uzanıyor. 70'e yakın ülkenin katıldığı Kuşak-Yol Projesi, tam olarak hayata geçirildiğinde küresel GSYH'nin yaklaşık %55'ini üreten ve keşfedilmiş enerji rezervlerinin yaklaşık %75'ini topraklarında barındıran dünya nüfusunun %70'ini bir araya getirmiş olacaktır.⁷ Altını çizmek

5 Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping, Endonezya'nın başkenti Jakarta'da 2 Ekim 2013 tarihinde yaptığı konuşmasında 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu projesini ilan etmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. "Speech by Chinese President Xi Jinping to Indonesian Parliament", ASEAN-China Centre, 3 October 2013, http://www.asean-china-center.org/english/2013-10/03/c_133062675.htm, (Erişim Tarihi: 06.01.2019).

6 Wei Shen, "The Belt and Road Initiative, Expropriation and Investor Protection under BITs", Yun Zhao, der., *International Governance and the Rule of Law in China under the Belt and Road Initiative*, Cambridge University Press, Cambridge 2018, s. 132-133; "Our Bulldozers, Our Rules", *The Economist*, 2 July 2016, <https://www.economist.com/news/china/21701505-chinas-foreign-policy-could-reshape-good-part-world-economy-our-bulldozers-our-rules>, (Erişim Tarihi: 04.02.2019).

7 Shen, a.g.e., s. 133; Amy He, "Silk Road Connects China to the World", *China Daily*, 31 March 2015, http://usa.chinadaily.com.cn/us/2015-03/31/content_19965235.htm, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); Lutz-Christian Wolff, "China's "Belt and Road" Initiative-an Introduction", Lutz-Christian Wolff, Chao Xi, Jenny Chan, der., *Legal Dimensions of China's Belt and Road Initiative*, Wolters Kluwer, 2016. s. 1-31; Alexandr Svetlicinii, "China's Belt and Road Initiative and the Eurasian Economic Union: "Integrating the Integrations", *Public Administration Issues*, 2018, s. 7-20.

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

gerekir ki; Kuşak-Yol Projesi'nin kara kısmının merkezinde Orta Asya, deniz hattının odak noktasında ise Güneydoğu Asya konumlandırılmıştır.

İYEK, 6 kara koridoru üzerinden tüm Avrasya'yı Çin'e bağlaması planlanan bir projedir.⁸ Proje kapsamındaki koridorların ikisi Orta Asya'dan geçecektir. Yeni Avrasya Kara Köprüsü (NELB), Çin'in doğusundaki kıyı kentleri Lianyungang ve Rizhao'dan Hollanda'nın Rotterdam ve Belçika'nın Antwerp kentlerine kadar uzanmaktadır. 10.800 km uzunluğundaki demir yolu hattı Kazakistan, Rusya, Beyaz Rusya, Polonya ve Almanya üzerinden geçerek 30'dan fazla ülke ve bölgeye hizmet vermektedir. Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru (CCWAEC) ise Çin ve Arap Yarımadası'nı birbirine bağlayacaktır. Bu koridor, eski İpek Yolu'nun güzergâhını izleyecektir. Koridor, Çin'e bağlı olan Doğu Türkistan'dan başlamakta ve Basra Körfezi'ne, Akdeniz'e ve Arap Yarımadası'na ulaşmadan önce tüm Orta Asya ülkelerinden geçmektedir. AB'nin güneydoğu sınırlarına kadar uzanan koridor Türkiye, İran ve Suudi Arabistan da dâhil olmak üzere 17 ülke ve bölgeyi birbirine bağlayacaktır. CCWAEC, aynı zamanda Çin'den Avrupa'ya uzanan en kısa kara yolu koridoru olacaktır.⁹

İYEK projesi, yeni karayolları, demiryolları, tüneller, köprüler, petrol ve doğalgaz boru hatları, optik ağlar, lojistik merkezler ve limanlar inşa ederek Avrasya, Afrika ve ötesindeki geniş üretim merkezlerine ulaşan devasa bir strateji olarak planlanmıştır.¹⁰ Bir başka deyişle Çin, Kuşak-Yol Projesi üzerinden Asya, Avrupa ve Afrika'nın ekonomik altyapısını ve bölgelerarası ticaret akışını yeniden inşa etmeye, yapılandırmaya ve düzenlemeye

8 Koridorlar hakkında detaylı bilgi için bkz: "Backgrounder: Economic Corridors under Belt and Road Initiative", *Xinhua*, 9 May 2017, http://www.xinhuanet.com/english/2017-05/09/c_136268314.htm, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); Bala Ramasamy vd., "Trade and Trade Facilitation Along the Belt and Road Initiative Corridors", *Unescap*, 2017, <https://www.unescap.org/sites/default/files/AWP172.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

9 *Xinhua*, 9 May 2017, *a.g.m.*

10 Viktor Eszterhai, "The Geopolitical Significance of One Belt, One Road from a Historical Perspective", *Belt and Road Center*, 23 October 2017, <http://beltandroadcenter.org/2017/10/23/the-geopolitical-significance-of-one-belt-one-road-from-a-historical-perspective/>, (Erişim Tarihi: 14.01.2019); Niklas Swanström-Pär Nyrén, "China's March West: Pitfalls and Challenges in Greater Central Asia", *ISDP*, 4 January 2017, s. 1, <http://isdpeu/content/uploads/2017/01/No.195.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.01.2019).

çalışmaktadır. Bazı araştırmacılar, coğrafi kapsamını ve birkaç trilyon dolarlık bütçesini göz önünde bulundurarak Kuşak-Yol Projesi'ni "Çin'in Marshall Planı" olarak nitelendirmiştir.¹¹ Pekin ise Kuşak-Yol Projesi'ni Çin'in bölgedeki siyasi etkisini artırma girişimi olarak değil; Avrasya'da bütünleşmeyi teşvik etme çabası olarak nitelendirmektedir.¹²

Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, Nisan 2019 itibarıyla toplam 126 ülke ve 29 uluslararası kuruluşun Kuşak-Yol Girişimi çerçevesinde Çin ile işbirliği anlaşmaları imzaladığını belirtmiştir. Ayrıca Yi, 2013 ile 2018 yılları arasında Çin ile projeye katılan ülkeler arasındaki toplam ticaret hacminin 6 trilyon doları aştığının ve Çin'in bahsi geçen ülkelere 80 milyar dolardan fazla yatırım yaptığının altını çizmiştir. Bakana göre, proje kapsamında Çin şirketlerinin katılımıyla Kuşak-Yol Projesi'ndeki ülkelere 82 ekonomik ve ticari işbirliği bölgeleri kurulmuştur. Yi, Çin ve ilgili ülkeler tarafından inşa edilen bu özel bölgelerin yaklaşık 300 bin iş imkânı yarattığını belirtmiştir.¹³ 7 Eylül 2018'de İYEK projesinin 5. yıldönümü arifesinde düzenlenen Kazak-Çin İş Forumu'nda video linkle konuşma yapan Jinping'e göre, projeye katılan ülkeler arasındaki siyasi koordinasyon sürekli artmış, büyük ölçekli ticari ve ekonomik projeler yoğun bir şekilde uygulamaya konulmuş ve bir altyapı ağı oluşturulmaya çalışılmıştır.¹⁴

11 Simon Shen-Wilson Chan, "A Comparative Study of the Belt and Road Initiative and the Marshall Plan", *Palgrave Communications*, 4(1), 2018, s. 1-11.

12 Thomas Zimmerman, "The New Silk Roads: China, the U.S., and the Future of Central Asia", *Cic.nyu*, October 2015, s. 6,

https://cic.nyu.edu/sites/default/files/zimmerman_new_silk_road_final_2.pdf, (Erişim Tarihi: 23.01.2019).

13 The Ministry of Foreign Affairs of P.R.C., "The Ministry of Foreign Affairs Holds a Briefing for Chinese and Foreign Media on President Xi Jinping's Attendance at the Second Belt and Road Forum for International Cooperation (BRF)", *FMPRC*, 19 April 2019, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1657216.shtml, (Erişim Tarihi: 26.04.2019); CGTN, "Second Belt and Road Forum to be Held April 25-27 in Beijing", 19 April 2019, <https://news.cgtn.com/news/3d3d774d7945544d34457a6333566d54/index.html>, (Erişim Tarihi: 26.04.2019).

14 "Kazakh-Chinese Cooperation Under One Belt, One Road Initiative Discussed in Astana", *Press Service of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan*, 07 September 2018, <https://primeminister.kz/en/news/all/17096>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

ORTA ASYA ÜLKELERİNİN KUŞAK-YOL GİRİŞİMİ'NE YAKLAŞIMI

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana ekonomik ve siyasi sıkıntıların yanı sıra eskimiş altyapı sorunlarıyla da karşılaşan Orta Asya ülkeleri, dış dünyadan umduğu yardımları alamamıştır. Yani bölge devletleri gerek bölge içi ve gerekse de bölge dışı bütünleşme girişimlerinden beklenen ekonomik kazanımları elde edememiştir.¹⁵ Dolayısıyla biriken sorunlar, çeyrek asır boyunca büyüyerek 71 milyondan fazla kişinin yaşadığı bölge ülkelerinin kendi imkânlarını aşmıştır.

Asya Kalkınma Bankası'nın tahminlerine göre, 2016-2030 yılları arasında sadece Orta Asya'daki altyapı ihtiyaçlarının karşılanması için 33 milyar dolar harcanması gerekmektedir.¹⁶ Bu miktar, Orta Asya ülkelerinin tek başlarına karşılayabileceği bir rakam değildir. Dolayısıyla diğer uluslararası kuruluşların aksine Çin'in altyapıya vurgu yapan İYEK projesi, bölgenin birikmiş altyapı sorunlarına çözüm niteliğine haizdir. Bu nedenle de Orta Asya ülkeleri Pekin'in Kuşak-Yol Projesi'ni desteklemiştir.

Yukarıda ifade edilen bilgilere rağmen Orta Asya ülkelerinin Çin'in İYEK projesine verdiği destek sadece projenin ülkelere sağlayacağı ekonomik avantaj ve yararlarla açıklanamaz. Çin, bölge ülkelerinin son çeyrek asırdır ikili siyasi ilişkilerinde neredeyse hiçbir ciddi sorun yaşamadığı ve kimi ülkeler için "vakit sınavından geçen güvenli ortak" sayılan tek bir büyük güç olmuştur.¹⁷ Nitekim Pekin ve Orta Asya ülkelerinin başkentleri arasında derin bir ekonomik ve siyasi ilişki vardır.

15 Mehmet Şahin-Mehmet Seyfettin Erol, "Bağımsızlıklarının 20. Yılında Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyon Süreci (1991-2011)", *Karadeniz Arastirmaları*, 37, Bahar 2013, s. 111-136.

16 Ayrıca bu çalışma, gelişmekte olan Asya ülkelerinin 2016 yılından 2030'a kadar altyapı giderleri için toplam 26 trilyon veya yılda 1,7 trilyon dolardan yatırım yapması gerekeceğinin altını çizmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Asian Development Bank, *Meeting Asia's Infrastructure Needs*, Manila 2017, s. 40.

17 Qobil Xidirov, "O'zbekiston-Xitoy Hamkorligi Yangi Bosqichga Chiqmoqda", *xs.uz*, 17 May 2017, <http://old.xs.uz/index.php/homepage/sijosat/item/10179-zbekiston-khitoy-amkorligi-yangi-bos-ichga-chi-mo-da>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

2009 yılında Orta Asya-Çin doğalgaz boru hattının hizmete girmesi ise Türkmenistan ve Özbekistan'dan Çin'e doğalgaz ihracatının başlamasıyla birlikte bölge ile Çin arasındaki ilişkilerin tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Mevzubahis boru hattı, her yıl Çin'e 40 milyar metreküp Türkmen ve Özbek doğalgazını ihraç edebilecek kapasitededir. Dünyanın en büyük ikinci gaz sahası olan Galkınış'tan Çin'e gaz ihracatının başlamasıyla Türkmenistan, Çin'in en büyük doğalgaz tedarikçisi konumuna gelmiştir. Galkınış yatağı, Çin'in Türkmenistan'dan yıllık doğalgaz ithalatını üç katına çıkmasına olanak sağlamıştır.¹⁸

Çin, İYEK projesi kapsamında ülkesinin batı sınırlarından Orta Asya ve ötesine uzanan karayolu ve demir yolu bağlantılarını ortak çabalarla finanse ve inşa etmektedir. Bahse konu altyapı bağlantılarının Çin ve Orta Asya arasındaki ekonomik ilişkileri daha da canlandırması beklenmektedir. Nitekim 2010 yılında 20 milyar dolarlık toplam ticaret cirosuyla Rusya'yı geride bırakan Çin, Kazakistan'ın birinci dış ticaret ortağı konumuna yükselmiştir. 2013 senesi itibarıyla Çin-Orta Asya ülkelerinin toplam ticaret hacmi 50 milyar doları aşmıştır. Buna ek olarak Pekin yönetimi, 2013 yılında son elli yılın en büyük petrol keşfi olarak nitelendirilen Kazakistan'daki Kashagan Petrol Yatağı da dâhil olmak üzere; toplam 22 projeye toplam 30 milyar dolar yatırım yapacağını açıklamıştır.

Çin, son yıllarda Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın en büyük dış ticaret ortağı konumuna ulaşmıştır. Ayrıca Pekin, Orta Asya ülkelerindeki çeşitli altyapı projelerinin hayata geçirilmesi için toplam 64 milyar dolarlık yatırım vaadinde bulunmuştur. Mevcut durumda Çin, sadece Kazakistan'da 26 milyar dolarlık altyapı projeleri yürütmektedir. Buna ek olarak Çin, 2013 senesinde Özbekistan'la petrol, doğalgaz ve uranyum sahalarında 15 milyar dolar değerindeki birçok anlaşma imzalamış ve

¹⁸ "China-Central Asia Trade Accelerates", *Xinhua*, 16 October 2013, <http://english.people.com.cn/business/8427374.html>, (Erişim Tarihi: 08.04.2020); China National Petroleum Corporation, "Flow of Natural Gas from Central Asia", 2014, <http://www.cnpc.com.cn/en/FlowofnaturalgasfromCentralAsia/FlowofnaturalgasfromCentralAsia2.shtml>, (Erişim Tarihi: 15.09.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

İYEK projesi kapsamında Kırgızistan'a 3 milyar dolarlık bir "mali yardım paketi" sunmuştur. Son olarak 2017 yılında Çin ve Özbekistan hükümetleri arasında toplam değeri 23 milyar dolara tekabül eden ve farklı sektörleri kapsayan yüzden fazla anlaşma imzalanmıştır.¹⁹

Özetle Çin, sağladığı devasa krediler, yatırımlar, inşa ettiği petrol ve doğalgaz boru hatları, demiryolları, karayolları ve hayata geçirdiği diğer altyapı projeleri sayesinde Orta Asya cumhuriyetleriyle ikili ya da çok taraflı olarak ilişkilerini güçlendirmeyi başarmıştır.²⁰ Ancak İYEK projesinin başarıya ulaşip ulaşamayacağı her zaman Orta Asya ülkelerinin desteğine bağlı kalacaktır. Dolayısıyla bölge ülkelerinin Kuşak-Yol Projesi'ne yaklaşımı, Çin ve Orta Asya ülkelerinin ikili ve çok taraflı siyasi ve ekonomik ilişkileri bağlamında ayrıntılı olarak incelenecektir. Ayrıca İYEK projesinin bölgeye sağlayacağı yararlar ve muhtemel olumsuz etkiler değerlendirilecektir.

ÇİN-KAZAKİSTAN İLİŞKİLERİ

Kazakistan, İYEK projesinin dünyaya ilk kez duyurulduğu sembolik bir başlangıç noktasıdır. Dolayısıyla 1990'lı yıllardan bu yana Çin ile ikili ve çok taraflı karşılıklı ilişkilerinin sürekli geliştiğini gözlemleyen Nursultan Nazarbayev liderliğindeki Astana yönetimi, İYEK projesini desteklemiştir. Bu anlamda yeni ekonomik anlaşmalar imzalanmış ve o güne kadar yürürlükte olan altyapı ve enerji projelerinin önemli bir kısmı İYEK projesi kapsamına alınmıştır. Haziran 2019'da Kazakistan Cumhurbaşkanı olarak seçilen eski diplomat ve Çin uzmanı Kasım Cömert Tokayev'in başkanlığı

19 Mirzagül Sarsenbaeva, "Foreign Economic Cooperation Between Kazakhstan and China: Priorities", *Group Global*, 25 April 2013, <http://group-global.org/ru/node/4450>, (Erişim Tarihi: 06.09.2018); Reid Standish, "The United States' Silk Road to Nowhere," *Foreign Policy*, 29 September 2014, <http://foreignpolicy.com/2014/09/29/the-united-states-silk-road-to-nowhere-2/>, (Erişim Tarihi: 06.09.2018); He, a.g.m.; Roman Muzalevsky, "China's Long March Into Central Asia", *Stratfor*, 27 April 2016, <https://worldview.stratfor.com/article/chinas-long-march-central-asia>, (Erişim Tarihi: 12.09.2018); Xidirov, a.g.m.

20 Georgiy Voloshin, "Russia's Eurasian Union: A Bid for Hegemony?", *AI Monitor*, 24 September 2012, <http://www.geopoliticalmonitor.com/russias-eurasian-union-a-bid-for-hegemony-4730/>, (Erişim Tarihi: 06.09. 2018); Sarsenbaeva, a.g.m.

döneminde de Nur-Sultan'ın Pekin ile hem ikili hem de çok taraflı stratejik ortaklık ilişkilerinin gelişeceği düşünülmektedir.²¹

1990'lı yıllardan bu yana proaktif ve vizyoner bir dış politika anlayışına sahip olan Kazakistan²² ile Çin diyalogunun en önemli unsurlarından biri de enerji alanındaki işbirliği olmuştur. Dolayısıyla geldiğimiz noktada Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC), Çin Petrol ve Kimya Şirketi (Sinopec Corp) ve Çin Uluslararası Tröst ve Yatırım Şirketi (CITIC) gibi en büyük Çinli şirketler Kazak enerji ve sanayi sektöründe oldukça faal durumdadır.

Çin, Kazakistan'ın gaz ve petrol sektöründe uzun vadeli projelere imza atmıştır. Bu anlamda CNPC, 4,32 milyar dolar bedelle Kazakistan'ın batısındaki "Aktyubinskmunay" üretim birleşmesinin ve 1,3 milyar dolar karşılığında da Uzen petrol yatağının %60'ını satın almıştır.²³ Dolayısıyla 2014 senesinde Kazakistan'da Çin şirketlerinin katılımıyla üretilen petrol hacmi, yıllık toplam petrol üretiminin yaklaşık %50'sinden fazlasına ya da bir diğer ifadeyle yaklaşık 45 milyon tona ulaşmıştır. Buna ek olarak yıllık 20 milyon ton petrol taşıma kapasitesi olan 2798 km uzunluktaki Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı, Atyrau Rafinerisi, Çimkent Rafinerisi, Aktau Plastik Fabrikası ve Moynak Hidroelektrik Santrali gibi onlarca projenin inşası Çinli şirketlerin katkılarıyla hayata geçirilmiştir.

Çin, Kazakistan'la petrol, gaz ve altyapı sektörlerinin yanı sıra nükleer enerji alanında da çok güçlü ilişkiler geliştirmiştir. Kazakistan'ın uranyum sanayisinin tekeli konumundaki Kazatomprom'a göre, 2014'te ülkede

21 Çok iyi düzeyde Rusça, Çince ve İngilizce konuşabilen Kasım Cömert Tokayev, Moskova'nın yanı sıra Çin'de de eğitim görmüş, SSCB'nin Pekin Büyükelçiliği'nde görev yapmıştır. 8 yıl Çin'de ve 4 yıl Singapur'da aldığı eğitim ve üstlendiği diplomatik görevlerden elde ettiği bilim ve tecrübeler sayesinde Kazakistan diplomatları ve siyasetçileri arasında önde gelen Çin uzmanlarından biri olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: "Prezident-Diplomat. Kakoy Budet Kitayskaya Politika Tokayeva?", *CAA Network*, 28 March 2019, https://caa-network.org/archives/15678?fbclid=IwAR0mZM5Y2PUTaJTGY1fjMomOYKSWgzTzLAUCS8rjn_JEcWtZue0nmFoJYX0, (Erişim Tarihi: 10.09.2019).

22 Mehmet Seyfettin Erol-Kadir Ertaç Çelik, "Türk Dünyası'nda İşbirliği Denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17(2), Kış 2017, s. 24.

23 Aktyubinskmunay petrol sahalarının potansiyel rezervlerinin 140 milyon ton, Uzen petrol yatağının 200-250 milyon ton olduğu tahmin edilmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: "Kazakhstan-Chinese Relations at the Present Stage", *National Digital History*, 22 June 2014, <http://e-history.kz/en/contents/view/2162>, (Erişim Tarihi: 12.10.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

üretilen toplam uranyumun %55'i Çin'e ihraç edilmiştir. Benzer bir şekilde 2016'da Kazakistan'da üretilen yaklaşık 24,6 bin ton uranyumun, 13,2 bin tonu, 2017'de ise 12 bin tondan fazlası Çin'e ihraç edilmiştir. Bu anlamda Çin, Kazakistan için güvenilir bir uranyum satış pazarına dönüşmüştür. Üstelik Çin, Kazakistan uranyumunun sadece uzun vadeli müşterisi değil; ortak üreticisi konumuna gelmeyi de hedeflemektedir. Bu maksatla Çin Genel Nükleer Şirketi ve Kazatomprom, Kazakistan'da Ulba-FA adlı ortak nükleer yakıt fabrikasını inşa etmektedir.²⁴

Son beş yıl içinde Kazakistan'ın "Nurlu Yol" programı, uluslararası yatırımcılar ve Çin'in İYEK projesi kapsamında sağladığı krediler sayesinde devasa enerji, altyapı ve lojistik projelerine imza atılmıştır.²⁵ 1445 km'lik Beineu-Bozoy-Çimkent gaz boru hattı; Çin-Kazak sınırındaki Korgas-Doğu Kapısı Özel Ekonomik Bölgesi;²⁶ Hazar Denizi kıyısındaki Aktau Limanı; Orta Asya ülkelerini İran'ın güneyindeki Fars Körfezi ve Bandar Abbas Limanı'na bağlayan 900 km'lik Kazakistan-Türkmenistan-İran yeni demir

24 Kazakistan, dünyadaki uranyum kaynaklarının %12'sine sahiptir. 2009 yılında uranyum üretiminde dünya lideri konumuna gelen Kazakistan küresel üretiminin yaklaşık %28'ini, 2010'da %33'ünü, 2014'te %41'ini, 2015 ve 2016'da ise %39'unu kendi payına yazdırmıştır. Detaylı bilgi için bkz: "Uranium and Nuclear Power in Kazakhstan", *World Nuclear Association*, October 2018, <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/kazakhstan.aspx>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); "China Remains Guaranteed Uranium Market for Kazakhstan", *Azernews*, 27 February 2018, <https://www.azernews.az/region/127948.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

25 Nurlu Yol (*Нұрлы жол*)-Kasım 2014'te Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından açıklanan milli ekonomik teşvik planıdır. Toplam bütçesi 9 milyar dolar civarında olan bu program çerçevesinde ulaşım, altyapı, enerji altyapısı, küçük ve orta ölçekli işletmeleri, uluslararası yolları, iletişim altyapısı, eğitim ve sivil hizmetleri geliştirmek ve modernize etmek hedeflenmiştir. Detaylı bilgi için bkz: "Nurly Zhol: A Road to the Future", *Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan*, 2018, <http://mid.gov.kz/en/kategori/nurly-zhol-put-v-budushchee>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

26 "Kuru liman" olarak da adlandırılan ve 760 hektarlık bir arazi üzerinde inşa edilmekte olan bu proje dünyada benzeri olmayan yeni bir sınır ötesi ticaret, üretim ve ekonomik işbirliği merkezidir. Detaylı bilgi için bkz: "Khorgos Gateway: Where East Meets West", *BBC*, 30 October 2017, <https://www.bbc.co.uk/programmes/n3ct3fk6>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018); Fikret Dolukhanov, "Kazakh-Chinese Co-op Center Has No Analogues, Says ICBC 'Khorgos' (Exclusive)", *Trend.az*, 26 May 2018, <https://en.trend.az/business/economy/2908915.html>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018); Almasbek Zhumadilov, "Kazakh-Chinese Business Forum Marks Fifth Anniversary of Belt and Road Initiative", *Astana Times*, 11 September 2018, <https://astanatimes.com/2018/09/kazakh-chinese-business-forum-marks-fifth-anniversary-of-belt-and-road-initiative/>, (Erişim Tarihi: 02.11.2018); Elya Altynsarina, "Key Belt and Road Node Bears Potential for Much Gain for Kazakhstan, China and Beyond", *Astana Times*, 9 October 2018, <https://astanatimes.com/2018/10/key-belt-and-road-node-bears-potential-for-much-gain-for-kazakhstan-china-and-beyond/>, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

yolu; Batı Çin-Batı Avrupa uluslararası kara ve demir yolu transit koridoru bahsi geçen projelerden bazılarıdır. Bu projeler sayesinde sadece Orta Asya ve Kazakistan sınırları içindeki ulaşım hızlanıp mesafeler kısalmamış, aynı zamanda kara ve demir yollarıyla Çin'den yola çıkan yüklerin 15 günde Batı Avrupa'ya ulaştırılma imkânı da oluşmuştur. Kazakistan, Çin için gerekli olan hidrokarbon ve diğer hammaddeleri tedarik etmekle beraber bahsi geçen uluslararası kara ve demir yolu transit koridorları üzerinden Çin ile Orta Asya, Güney Asya, Kafkasya, Orta Doğu, Türkiye ve Batı Avrupa arasındaki ticaret köprüsü olmayı ve Çin üzerinden Güney-Doğu Asya pazarlarına ulaşmayı istemektedir.²⁷

Kazakistan Yatırım ve Kalkınma Bakanı Zhenis Kasymbek'e göre, Kazakistan ve Çin hâlihazırda petrol, gaz, kimya, enerji, madencilik, metalürji, tarım ve makine imalatı sektörlerinde toplam değeri 27 milyar doları civarındaki 51 ortak endüstriyel projeyi hayata geçirmeye çalışmaktadır. 2018 sonuna kadar 363 milyon dolar değerindeki 6 adet Kazak-Çin projesinin hizmete girmesi ve 623 milyon dolar değerindeki diğer beş projede inşaat çalışmalarına başlanması hedeflenmiştir.²⁸

Çin, Kazak ekonomisine en fazla doğrudan yabancı yatırım yapan ülkelerden biridir. Geçtiğimiz 10 yıl boyunca Pekin yönetimi Kazakistan'daki enerji ve altyapı projelerine 15 milyar dolardan fazla doğrudan yatırım yapmıştır. Bu yüzden de Pekin, Kazakistan'ın önemli bir dış kreditörü haline gelmiştir. Buna ek olarak, 2016'da Çin'in İpek Yolu Fonu ve Kazak Ulusal Yatırım Şirketi arasında 2 milyar dolarlık bir sermayesi olan Kazakistan-Çin Fonu kurulmuştur. Ekim 2018'de Çin'in Xi'an şehrinde 100'den fazla Kazak şirketlerinin ürünlerini Çinli alıcılara tanıtabilecek kapasiteye sahip olan ticaret evi açılmıştır. Bu ortak adımların Kazakistan'daki yatırım

27 Assel Bitabarova, "Unpacking Sino-Central Asian Engagement along the New Silk Road: A Case Study of Kazakhstan", *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 7(2), 2018, s. 149-173; W. Travis Selmer II, "Kazakhstan as Logistics Linchpin in the Belt and Road Initiative", 2018, DOI: 10.13140/RG.2.2.35113.03686

28 "Kazakh-Chinese Industrial Projects Exceed \$27 Billion", *Agencia EFE*, 14 February 2018, <https://www.efe.com/efe/english/business/kazakh-chinese-industrial-projects-exceed-27-billion/50000265-3523943#>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

faaliyetlerinin gelişmesine ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da güçlendirilmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Ayrıca Çin şirketleri, Kazakistan'ın sanayileşmesinde ve büyük yatırım projelerinin hayata geçirilmesinde aktif rol almaktadır. Dolayısıyla Nur-Sultan ile Pekin arasındaki dış ticaret cirosu, 2017 yılında %30'dan fazla artmış ve 10,5 milyar dolara ulaşmıştır.²⁹ Çin, 2013'ten bu yana kimi zaman Kazakistan'ın birinci ve kimi zaman ise ikinci en büyük dış ticaret ortağı konumundadır.

Çin, Kazakistan'ın banka ve finans sektörüne de dahil olmaktadır. Nitekim 2011 yılında Çin ve Kazakistan üç yıl süreli 1 milyar dolar değerindeki ikili para takası (swap) anlaşması imzalamış, 2014'te de anlaşmayı yenileyerek takas miktarını 14 milyar dolara çıkarmıştır. Buna ek olarak iki ülkenin Merkez Bankaları yerel para birimlerinin (tenge ve yuan) sadece sınır ticaretinde değil; aynı zamanda olağan ikili ticaret faaliyetlerinde de kullanılabileceğini öngören ödeme anlaşması imzalamıştır.³⁰ 2017 yılında CITIC Group, Kazakistan'daki Altın Bank hisselerinin %60'ını satın almıştır. Swap anlaşmaları Kazakistan döviz rezervinin erimesini ve ekonomi üzerindeki dolar baskısını hafifletirken; Çin'in milli para birim yuanın uluslararası ticarete kullanımının yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.

Nur-Sultan hükümeti, Kuşak-Yol Girişimi'nin yanı sıra Çin'in "Tek Çin" politikasını; terörizm, bölücülük ve aşırıcılık olarak adlandırılan "üç kötü güce" karşı mücadelesini, Çin'in bölgesel ve küresel siyasetteki konumunu ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ile Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası platformlardaki pozisyonunu desteklemiştir. Bu bağlamda bazı üst düzey Kazak yetkililer ve iş dünyasının önde gelen oligarkları, Çin-

²⁹ Press Service of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan, 07 September 2018, *a.g.m.*

³⁰ Isabel Gorst, "Kazakhstan and China Agree \$1bn Currency Swap", *FT*, 13 June 2011, <https://www.ft.com/content/cfd07dbc-f514-314c-be1c-784f29f32036>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018); "China, Kazakhstan Renew Currency Swap Deal", *The State Council People's Republic of China*, 15 December 2014, http://english.gov.cn/news/international_exchanges/2014/12/15/content_281475024236560.htm, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

Kazak ilişkilerinin sürdürülmesine ve daha da geliştirilmesine yönelik çaba harcamaktadır.³¹

Öte yandan Kazak aydınlarının ve halkının büyük bir kısmı Çin'in İYEK ve diğer girişimlerine şüpheyle yaklaşmıştır. Avrasya Kalkınma Bankası tarafından yaptırılan kamuoyu araştırmalarına göre, Kazakistanlıların çoğu, Çin'i "dost olmayan ülke" olarak tanımlamaktadır.³² Zira Çin'in tüm bu politikalarının arkasında ülkenin kaynaklarını ele geçirme gibi gizli niyetler olabilir.³³ Nitekim Çin, son 17 yılda Orta Asya topraklarının en az 16 bin km²lik bölümünü kendi haritasına eklemeyi başarmıştır.³⁴ Kazak, Kırgız ve Tacik halkları, Çinli göçmenlerin ülkelerinin sınır bölgelerine göç etmesinden, Çin'in zamanla mevcut sınır anlaşmalarını sorgulamaya başlamasından ve daha fazla toprak talep etmesinden

31 Kazakistan'ın Çin'de eğitim gören Uygur asıllı eski Başbakanı Karim Masimov, Kazak ekonomisinin üçte birini kontrol eden Avrasya Grubu başkanı Alexander Mashkevich ve Kazakistan'ın en büyük bakır üreticisi olan Kazakmis şirketi sahibi Vladimir Kim gibi Çin ile büyük ticaret ilişkileri olan oligarklar Çin lobisinin Kazakistan'daki vekilleri ve Çin yanlısı politikaların destekçileri olarak değerlendirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Sébastien Peyrouse, "Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia", *Journal of Eurasian Studies*, 7, 2016, s. 18.

32 "EDB Integration Barometer-2016: Fifth Wave of the Survey", *Eurasian Development Bank*, 2016, s. 34, https://eabr.org/upload/iblock/a97/edb_centre_2016_report_40_edb_integration_barometer_eng.pdf, (Erişim Tarihi: 27.02.2019).

33 Sébastien Peyrouse'ye göre, SSCB'nin dağılmasından sonra Çin, Yedisu Bölgesi'nden Kazakistan'ın Balkaş iline, Kırgızistan'ın neredeyse tamamına ve Tacikistan'ın Pamir bölgesindeki 28 bin km²lik bir alana veya Orta Asya'nın toplam yüzölçümünün %22'sine toprak hakkı iddiasında bulunmuştur. Ancak, Rusya'nın arabuluculuk yaptığı müzakereler sonucu Pekin yönetimi toprak talebini 34 bin km²'ye indirmiştir. Böylece 1994 yılında Çin-Kazak, 1996 yılında ise Çin-Kırgız sınır anlaşmaları imzalanmıştır. Çin-Kazak, Çin-Kırgız sınırındaki tartışmalı bölgeler 1999'da çözüme kavuşturulmuştur. Son olarak, Çin-Tacik sınır anlaşması 2002 yılında imzalanmıştır. Bu üç ülke halkları nezdindeki "Çin tehdidi" belli bir ölçüde Çin'in uzak ve yakın geçmişteki toprak talepleri ve Kazak-Çin sınırındaki sınır aşan nehirlerle ilgili günümüze kadar devam eden uyuşmazlıklardan kaynaklanmaktadır. Sınır anlaşması metinlerinin kamuoyunun erişimine kapalı olması endişeleri daha da artırmıştır. Detaylı bilgi için bkz.: Peyrouse, a.g.m.

34 Çin, ilgili sınır anlaşmaları çerçevesinde 16 bin km² toprağın 1250 km²'sini Kırgızistan'dan (1999), 1158 km²'sini Tacikistan'dan (2011) ve kalan 13592 km²'sini Kazakistan'dan (1999) koparmıştır. Detaylı bilgi için bkz.: Bruce Pannier, "Central Asian Land and China", *RFERL*, 02 May 2016, <https://www.rferl.org/a/central-asian-land-and-china/27711366.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); Connor Dilleen, "More Than Just about Belt and Road: Does China Hold Territorial Ambitions in Central Asia?", *Aspi Strategist*, 11 September 2017,

<https://www.aspistrategist.org.au/just-belt-road-china-hold-territorial-ambitions-central-asia/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

endişe duymaktadır.³⁵ Bu anlamda Kazak halkı, Kazakistan arazilerinin yabancı yatırımcılara kiralanmasına veya satılmasına karşı çıkmış; hatta bu konuda 2009³⁶ ve 2016 yıllarında protestolar düzenlenmiştir.³⁷ 1992'den 1995'e kadar Kazakistan'ın Pekin'deki Büyükelçisi olarak görev yapan Murat Auezov, protestolara neden olan 1,2 milyon hektarlık tarım arazisinin Çinlilere kiraya verilmesi konusunu değerlendirirken şunların altını çizmiştir:³⁸

“Çin'in stratejik amaçlarının neler olduğunu ve Çin'in hedeflerine ulaşmak için her türlü terminolojiyi nasıl kullanabileceğini biliyoruz. Çinliler, farklı seviyelerde rüşvet verme konusunda ustalar... Başkanın (Nursultan Nazarbayev'in) son gezilerinden birinde Kazakistan'a 10 milyar dolar “kredi” veren Çin bu... Bu konuda Çin'den gelen teklif lehine (hükümetten) bir karar çıkarsa, o zaman bu Kazakistan'ın kolonileştirilmesi anlamına gelecektir.”

Kazakların tepkisini çeken bir diğer husus da Çin kredilerinin özel şartlarıdır. Altyapı ve diğer projeler için Çin'den alınan krediler, Çinli bir

35 Ampirik veriler ve resmi düzeydeki karşılıklı ilişkiler, Çin tehdidinin en azından şimdilik gerçek dışı olduğunu göstermiş olsa da halk arasındaki endişe azalmış değildir. Detaylı bilgi için bkz: Marlene Laruelle, “Introduction. China's Belt and Road Initiative. Quo Vadis?”, Marlene Laruelle, der., *China's Belt and Road Initiative and Its Impact in Central Asia*, The George Washington University, Washington, D.C. 2018, s. xi-xii.

36 Çin 2009'da Nur-Sultan'dan Çinli çiftçilerin Kazakistan'da soya fasulyesi yetiştirmesi için 1,2 milyon hektar araziye kiraya vermesini istemiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev bu teklife sıcak bakmış ancak Kazak halkı ülke topraklarının Çinlilere verilmesini kabul etmeyeceklerini ifade etmek için sokaklara dökülmüştür. Detaylı bilgi için bkz: Bruce Pannier, “Prospect of Chinese Farmers Brings Controversy to Kazakh Soil”, *RFERL*, 17 December 2009, https://www.rferl.org/a/Prospect_Of_Chinese_Farmers_Brings_Controversy_To_Kazakh_Soil/1906896.html, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

37 Nisan 2016'da Kazakistan hükümetinin önerdiği arazi reformları ülke genelinde protestoya sebep olmuştur. Önerilen kanun değişikliğine göre Çinliler dâhil tüm yabancılar Kazakistan'da 25 yıl süreyle arazi kiralama veya satın alma hakkına sahip olacaktır. Protestocular özellikle Çinli yatırımcıların ülkelerine gelip arzi satın almasından ciddi endişe duyduklarını dile getirmiş ve yöneticileri zor durumda bırakmıştır. Dolayısıyla hükümet tartışmalı Arazi Kodu değişikliklerinin uygulamaya konulmasını beş yıl ertelemek zorunda kalmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Aiman Turebekova, “Kazakhstan Extends by Five Years Moratorium on Controversial Land Code Amendments”, *Astana Times*, 23 August 2016, <https://astanatimes.com/2016/08/kazakhstan-extends-by-five-years-moratorium-on-controversial-land-code-amendments/>, (Erişim Tarihi: 20.10.2018); Raushan Nurshayeva, “Kazakh Leader Delays Land Reform, Yielding to Protests”, 5 May 2016, <https://www.reuters.com/article/us-kazakhstan-president/kazakh-leader-delays-land-reform-yielding-to-protests-idUSKCN0XW1C5>, (Erişim Tarihi: 20.10.2018).

38 Pannier, a.g.m.

müteahhit ve işgücünün kullanımı şartını taşımaktadır. Çinli işçilerin geçici olarak Orta Asya topraklarına yerleştirilmesine yol açan bu durum, özellikle Kazakistan ve Kırgızistan kamuoyunda “Çinli işgali” korkusuna sebebiyet vermektedir.³⁹

Söz konusu kredi anlaşmalarının kamuoyuna açık ve şeffaf olmaması da çeşitli eleştirilere neden olmaktadır. Kazakistan’ın Eski Pekin Büyükelçisi Murat Auezov, taraflar arasındaki tartışmalı topraklar konusunun çözüme kavuşturulması sürecinde de ülkesinin çıkarlarına aykırı davranıldığını, Çinlilerin stratejik önemi yüksek noktaları kendilerine alarak alçak ovaları Kazaklara bıraktığını ifade etmiştir. Ayrıca Auezov, sınır anlaşmasıyla Çin’in kendi topraklarının bir metresini bile Kazakistan’a vermediği halde sınırın Kazakistan tarafından (en az 13 bin 592 km²) toprak kopardığını iddia etmiştir.⁴⁰ Nazarbayev yönetimi ise bu durumu halka açıklarken tartışmalı bölgelerin %51’ini kazandıklarını ve Kazakistan topraklarının bir kısmının bile Çin’e verilmediğini söylemiştir. Tartışmalı bölgelerin sadece sınırın Kazakistan tarafında bulunduğu düşünülürse, toprakların %49’unun Çin’e verildiği anlaşılacaktır.⁴¹ Auezov’a göre Kazak yetkililer, sınır anlaşması hakkındaki gerçekleri örtbas etmeye çalışmıştır.

Kazak hükümetinin ve kamuoyunun, Çin ve İYEK konularında farklı yaklaşımlar benimsediği Kazak medyasına da yansımıştır. Hükümete bağlı medya kuruluşları Çin-Kazak ilişkileri ve Çin projeleri hakkında olumlu bir görüş sergilerken; özel basın kuruluşları Çin’e, Çin’in ülkedeki varlığına ve Çinli göçmen işçilere karşı kuşkucu ve eleştirel görüşlere yer vermiştir.

39 Araştırmacılar genelde Orta Asya’daki, özelde Kazakistan ve Kırgızistan’daki Çin karşıtı algının gerçeklerle örtüşmediğini, bu nefret ve korkunun tarihi olaylar, SSCB döneminden kalma propaganda etkisi, medya ve bilgi eksikliğinden köruklenen önyargılardan kaynaklandığını iddia etmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Sarah Lain, “The Potential and Pitfalls of Connectivity along the Silk Road Economic Belt”, Marlene Laruelle, der., *China’s Belt and Road Initiative and Its Impact in Central Asia*, The George Washington University, Washington, D.C. 2018, s. 7; Yelena Sadovskaya, “The Mythology of Chinese Migration in Kazakhstan”, *Caci Analyst*, 7 January 2015, <https://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/13112-the-mythology-of-chinese-migration-in-kazakhstan.html>, (Erişim Tarihi: 22.10.2018); Aziz Burkhanov-Yu-Wen Chen, “Kazakh Perspective on China, the Chinese, and Chinese migration”, *Ethnic and Racial Studies*, 39(12), 2016, s. 2129-2148; Sébastien Peyrouse, 2016, *a.g.m.*, s. 14-23.

40 Pannier, *a.g.m.*

41 Aynı yer.

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

Özellikle de Kazakça yayınlanan özel gazeteler, Çin'e karşı daha çok "düşmanlık, güçlü bir korku ve karşıtlık sergilemiştir".⁴²

2014 yılında Korgas-Doğu Kapısı Özel Ekonomik Bölgesi projesinin Kazakistan tarafında gümrük yetkililerinden oluşan 45 kişilik kaçakçılık çetesinin ifşa edilmesi ve Eylül 2016'da medyaya yansıyan milyon dolarlık rüşvet ve yolsuzluk skandalları, konu hakkındaki endişeleri daha da güçlendirmiştir.⁴³ Çin şirketlerinin hayata geçirdiği projelerin çevre güvenliğini etkileyip etkileyemeyeceği de ayrı bir tartışma konusudur.

Çin'in Doğu Türkistan'daki Müslümanlara ve özellikle de Kazaklara karşı uyguladığı baskıcı politikalar ve insan hakları ihlalleri de Kazak toplumunun tepkisini çekmiştir.⁴⁴ Artan toplumsal baskı ve protestolarla

42 Burkhanov- Chen, a.g.m, s. 2138-2145.

43 "Tales From the New Silk Road", *Radio Liberty*, 11 January 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=zsmoaHFcEag>, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

44 BM raporuna göre Çin hükümeti Doğu Türkistan'da inşa ettiği onlarca toplama kamplarında bir milyondan fazla Müslümanı zorla tutmuş, milli kimliklerinden, dinlerinden ve kültürlerinden vazgeçmeleri yönünde sistematik baskı ve işkence yapmıştır. Kamplarda Uygurların yanı sıra etnik Kazak, Kırgız ve Özbek Türklerinin de yasadışı tutulduğu iddia edilmiştir. Zorla tutulananların bir kısmının işkenceye dayanmadan öldüğü veya öldürüldüğü belgelenmiştir. Başta bu iddiaları defalarca yalanlayan Çin hükümeti, ciddi deliller ortaya çıkınca kampların varlığını kabul etmiş ve onların birer "eğitim merkezi", "iyileştirme merkezi" ya da "mesleki eğitim merkezi" olduğunu savunmuştur. Ekim 2018'de Çin, uluslararası baskılara rağmen bu kampları meşrulaştırmak adına özel bir yasa çıkarmıştır. Hatta bu kamplardan birkaçını uluslararası medyaya açarak ve orada göstermelik organizasyon düzenleyerek kendi tezini ispatlamaya çalışmıştır. Ancak BM ve diğer insan hakları örgütlerince toplanan ve dünya kamuoyuyla paylaşılan deliller Çin hükümetinin toplama kamplarının gittikçe büyüdüğünü ve orada tutulan Doğu Türkistanlı Müslümanlara karşı sistematik baskı ve işkence uygulamaya devam ettiğini, kamp dışında kalan Müslümanları da baskı ile asimilasyona zorladığını kanıtlamıştır. Dolayısıyla Doğu Türkistan'da Çin komünist rejimi tarafından Müslümanlara karşı dini ve etnik temizlik politikası yürütüldüğü reddedilemeyecek kadar sabit delillerle belgelenmiştir. Detaylı bilgi için bkz: "Committee on the Elimination of Racial Discrimination Reviews the Report of China", *OHCHR*, 13 August 2018, <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23452&LangID=E>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019); "Eradicating Ideological Viruses": China's Campaign of Repression Against Xinjiang's Muslims", *Human Rights Watch*, September 2018, https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/china0918_web.pdf, (Erişim Tarihi: 09.01.2019); Stephanie Nebehay, "U.N. Says It Has Credible Reports That China Holds Million Uighurs in Secret Camps", *Reuters*, 10 August 2018. <https://www.reuters.com/article/us-china-rights-un/u-n-says-it-has-credible-reports-that-china-holds-million-uighurs-in-secret-camps-idUSKBN1KV1SU>, (Erişim tarihi 09.01.2019); "China Uighurs: Xinjiang Legalises 'Re-education' Camps", *BBC*, 10 October 2018. <https://www.bbc.com/news/world-asia-45812419>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019); Nihal Bengisu Karaca, "Kaşgarlı Mahmud" Demeyin, CIA'ye Çalıştığınız Düşünülebilir...", *Habertürk*, 15 Ocak 2019, <https://www.haberturk.com/yazarlar/nihal-bengisu-karaca/2292619-kaşgarli-mahmud-demeyin-ciaye-calistiginiz-dusunulebilir>, (Erişim Tarihi: 21.01.2019); "Uygur Türklerinin Toplandığı Kamp Gazetecilere Açıldı", *Euronews*, 6 Ocak 2019.

<https://tr.euronews.com/2019/01/06/uygur-turklerinin-toplandigi-kamp-gazetecilere-acildi>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

karşı karşıya kalan Nur-Sultan yönetimi, Doğu Türkistan'daki "toplama kamplarında" zorla tutulan Kazakların durumu nedeniyle Çin'e nota vermek zorunda kalmıştır.⁴⁵

TACİKİSTAN-ÇİN İLİŞKİLERİ

Bağımsızlığından bu yana Tacikistan'ı yönetmekte olan Cumhurbaşkanı İmamali Rahman, Çin'in İYEK projesi kapsamındaki işbirliği memorandumunu ilk imzalayan liderlerden biridir.⁴⁶ Tacikistan, içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar, bölgesel ve küresel dış etkenler ve Afganistan'dan kaynaklanan güvenlik tehditleri gölgesinde geliştirilen çok yönlü dış politikası gereği İYEK projesini desteklemiştir. Çin faktörü, genelde Orta Asya ülkelerinin tamamı, özelde ise sınırdaş devletler olan Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan için her zaman bir fırsat ve tehdit unsuru olarak algılanmıştır. Dolayısıyla bölge ülkelerinin Çin'le münasebetleri kendi ekonomik-siyasi ve jeopolitik çıkarları doğrultusunda tehlikeli bir komşuya gösterilmesi gereken itibar zorunluluğunu da barındıran bir güç dengesine dayanmaktadır.

Bu anlamda Duşanbe, İYEK projesine katılarak öncelikle Çin'den ekonomik ve siyasi destek beklemiştir. Bunun yanı sıra Rahman yönetimi, Çin faktörünü zaman zaman ikili ilişkilerin gerildiği Rusya'ya ve İslam Kerimov döneminde Özbekistan'a karşı bir alternatif ve koz olarak da kullanmaya çalışmıştır. Ayrıca bu desteğin arkasında ülke ekonomisinin %70'ini kontrol ettiği iddia edilen cumhurbaşkanı ailesinin kişisel çıkarları da bulunmaktadır. Nitekim "İsmail Somoni XXI Yüzyılı" holdinginin başkanı ve Cumhurbaşkanı İmamali Rahman'ın damadı olan Hasan Saidullaev,

45 "Qozog'iston "Qayta Tarbiyalash Lagerlari" Yuzasidan Xitoyga Nota Yo'lladi", *Ozodlik Radiosi*, 6 Kasım 2018. <https://www.ozodlik.org/a/29584838.html>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

46 Çin, Kuşak-Yol Projesi kapsamında Türkmenistan hariç tüm Orta Asya ülkeleriyle Mutabakat Zaptı imzalamıştır.

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

Duşanbe ile Pekin arasında sıcak ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesinden şahsen sorumlu olmuştur.⁴⁷

Eylül 2017'de Çin ve Tacikistan ilişkileri "kapsamlı stratejik ortaklık" (*comprehensive strategic partnership*) düzeyine yükseltilmiştir. Çinli Tacikistan'daki öncelikli yatırım alanları enerji, ulaştırma ve tarım sektörleridir. Çinli şirketler, bu ülkedeki birçok büyük sanayi projesine yatırım yapmışlardır. Tacikistan'a en fazla döviz gelirleri sağlayan en büyük tekstil ihracatçısı Zhongtai (Dangara) Yeni İpek Yolu Tekstil Sanayii A.Ş., Çin yatırımıyla Çinli şirketler tarafından kurulmuştur. Tacikistan hükümeti, özellikle de başkent Duşanbe'nin elektrik enerji ihtiyacını karşılamak için Çinli ve Malezyalı şirketlerle toplam kurulu gücü 1300 MW olan 4 adet (Duşanbe-2, Şurob-1, Şurob-2 ve Fon-Yagnob) termal elektrik santral (TES) inşası konusunda anlaşmıştır.⁴⁸ İki Çinli şirket tarafından inşa edilmesi planlanan TES'lerin her birinin ortalama maliyeti 400 milyon dolar olarak belirlenmiştir. 2012'de Xinjiang Tebian Electric Apparatus Stock Co. Ltd (TBEA) tarafından inşaatı tamamlanan ve 349 milyon dolara mal olan 400 MW'lık Duşanbe-2 TES'i 2016'da tam üretim kapasitesine ulaşmıştır.⁴⁹

Tacikistan, Duşanbe-2 TES inşaatı için Çin'den aldığı 331 milyon dolar kredi karşılığında ülkenin kuzeyindeki iki altın madeninin işletme lisansını TBEA'ya vermiştir. TBEA, Duşanbe-2 TES inşaatı için harcanan 331 milyon dolar karşılanana kadar bahsi geçen altın madenlerini işletecektir.⁵⁰

47 Jeffrey Reeves, *Chinese Foreign Relations with Weak Peripheral States: Asymmetrical Economic Power and Insecurity*, Routledge, London and New York 2016, s. 78; Peyrouse, a.g.m., s. 17.

48 "Tadzhikistan i Kitay Vedut Peregovory o Stroitel'stve TETS "Fon-Yagnob", Avesta, 25 Aralık 2017, <http://avesta.tj/2017/12/25/tadzhikistan-i-kitaj-vedut-peregovory-o-stroitel'stve-tets-fon-yagnob/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

49 Danny Anderson, "Risky Business: A Case Study of PRC Investment in Tajikistan and Kyrgyzstan", *China Brief*, 18(14), 9 August 2018; "TBEA Can Get License for Further Mining Deposit If Profit from the Gold Deposits Doesn't Cover the Cost of CHP Plant", *Asia-Plus*, 1 May 2018, <https://news.tj/en/news/tajikistan/economic/20180501/tbea-can-get-license-for-further-mining-deposit-if-profit-from-the-gold-deposits-doesnt-cover-the-cost-of-chp-plant>, (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

50 Payrav Chorshanbiyev, "TVEA Vernet Potrachennyye na Vozvedeniye TETS «Dushanbe-2» Den'gi iz Dvukh Zolotonosnykh Rudnikov", *News.tj*, 11 Nisan 2018,

<https://news.tj/ru/news/tajikistan/economic/20180411/tvea-vernet-potrachennie-na-vozvedenie-tets-dushanbe-2-dengi-iz-dvukh-zolotonosnih-rudnikov>, (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

Çin, 2016'da Tacikistan'ın İstiklal şehrinde metal işleme tesisinin yapımı için 200 milyon dolar nakit kredi vermiştir. Pekin, daha sonra Tacikistan'ın kuzeyinde toplam 7 tane Tacik-Çin sanayi bölgesinin kurulması için 500 milyon dolar borç vereceğini duyurmuştur.⁵¹ Çin'in Tacikistan'daki Büyükelçisi Yue Bin'e göre, 2018 itibarıyla Çin, 2 milyar dolarından fazla yatırımla bu ülkenin en büyük yabancı yatırım kaynağı haline gelmiştir.⁵²

Tacikistan'ın birçok karayolu, Pekin tarafından sağlanan kredilerle Çinli işletmeler tarafından inşa edilmiş ve ülkenin kuzey ve güneyindeki karayolları arasındaki bağlantılar geliştirilmiştir.

Eylül 2014'te Çin ve Tacikistan, üç yıl süreli ve toplam değeri 470 milyon dolara tekabül eden milli para takası anlaşması imzalamıştır. Böylece karşılıklı ticaret ödemelerinin bir kısmı dolarla değil; milli para birimleriyle gerçekleştirilmeye başlanmıştır.⁵³ Bu anlaşma, döviz piyasalarının dalgalanma yaşadığı ve Tacik milli para birimi somoninin dolar karşısında sürekli değer kaybettiği bir dönemde Tacikistan ekonomisine az da olsa istikrar kazandırmıştır. Öte yandan anlaşma, yuana uluslararasılaştırılmasını teşvik etme çabalarına da katkıda bulunmuştur.⁵⁴

Çin, Tacikistan'ın Rusya ve Kazakistan'dan sonraki en büyük üçüncü dış ticaret ortağı, en önemli kreditörü, enerji (özellikle petrol ve doğalgaz arama) ve madencilik (altın) sektörlerindeki büyük bir yatırımcısı

51 Diana Dukhanova, "Tajikistan, Turkmenistan Submit to Chinese Capture", *eurasia.net*, 14 June 2016, <https://eurasianet.org/tajikistan-turkmenistan-submit-chinese-capture>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

52 "Interview: Belt and Road Initiative Bolster China-Tajikistan Ties, Says Ambassador", *Xinhua*, 9 October 2018, http://www.xinhuanet.com/english/2018-10/10/c_137521680.htm, (Erişim Tarihi: 08.11.2018).

53 "China, Tajikistan Launch Currency Swap Deal", *Xinhua*, 13 December 2015,

http://www.xinhuanet.com/english/2015-12/13/c_134912450.htm, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

54 Mayıs 2018 itibarıyla Çin'in ikili para takası anlaşmasını imzaladığı ülke sayısı 30'u aşmış, anlaşılan takas miktarı ise 3 trilyon yuana ulaşmıştır. Ayrıca Çin yuana IMF'nin rezerv para birimi listesine girmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: Miguel Otero-Iglesias, "Renminbi Internationalisation: Stuck in Mid-River-for Now", 4 July 2018, s. 4, <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/4da79f91-0b4a-4dd4-a018-03c64a7474db/ARI84-2018-Oterolglesias-Renminbi-internationalisation-stuck-mid-river-for-now.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=4da79f91-0b4a-4dd4-a018-03c64a7474db>, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

konumundadır.⁵⁵ Çinli şirketler, Tacik inşaat sektöründe çalışmanın yanı sıra yollar, tüneller ve diğer ulaşım altyapılarının inşa edilmesine ilişkin ihaleleri kazanmıştır. Çin'in Tacikistan'daki en büyük yatırımı Orta Asya-Çin doğalgaz boru hattının (CACGP) D akımıdır. Çin, CACGP D hattının Tacikistan'dan geçecek olan 410 km'lik en uzun kesiminin inşası için 3,7 milyar dolar yatırım yapacağını duyurmuştur. Toplam uzunluğu bin km ve yıllık kapasitesi 25-30 milyar metreküp olan D hattı Türkmenistan'dan başlayarak Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan üzerinden Çin'e ulaşacaktır. Tacikistan transit ülke olarak hattın hizmete girmesinden itibaren sonraki 32 yıl boyunca toplam 3,7 milyar dolar gelir elde etmeyi planlamıştır.⁵⁶

Tacikistan, Çin'in İYEK projesine aktif katılmak için 10'dan fazla proje önerisinde bulunmuştur. Örneğin bir demir yolu, gaz boru hattı inşaatı, çok amaçlı merkezlerin (*hub*) oluşturulması, Varzob'da bir turist kaynakları danışmanlık merkezi, Faizabad'da bir et işleme fabrikası ve İşkaşim Serbest Ekonomik Bölgesi'nde bir mücevher işleme merkezi.⁵⁷ Söz konusu önerilerin hayata geçirilmesiyle Tacik ekonomisinin istikrarlı bir şekilde büyümesinin sağlanacağı düşünülmektedir.

Çin, Tacikistan'ın güvenlik politikalarını dolaylı bir şekilde etkilemiş ve kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmiştir. Pekin, 2016 yılında Tacikistan, Afganistan ve Pakistan ile birlikte istihbarat ve terörle mücadele eğitiminin paylaşılmasını içeren işbirliği ve koordinasyon mekanizması

55 Kamila Aliyeva, "Tajikistan's Export Records Growth", *Azar News*, 17 January 2018, <https://www.azernews.az/region/125666.html>, (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

56 Proje üzerindeki çalışmalar 2013'ten beri devam etse de tekrarlanan gecikmelerle D hattının tamamlanma süreci uzamıştır. İlk olarak 2016'da ve daha sonra da 2020'de tamamlanması planlanan projenin en son raporlara göre, 2022'nin sonuna doğru hizmete girmesi beklenmektedir. D hattının Tacikistan kısmının inşası Eylül 2014'te başlamış olup, halen devam etmektedir. Detaylı bilgi için bkz: "Construction of Tajik Section of Turkmenistan-China Gas Pipeline Starts, Says Tajik Official", *Asia-Plus*, 31 January 2018, <https://news.tj/en/news/tajikistan/economic/20180131/construction-of-tajik-section-of-turkmenistan-china-gas-pipeline-starts-says-tajik-official>, (Erişim Tarihi: 05.11.2018); Michael Lelyveld, "China Nears Limit on Central Asian Gas", 25 June 2018, https://www.rfa.org/english/commentaries/energy_watch/china-nears-limit-on-central-asian-gas-06252018100827.html, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

57 *Asia-Plus*, "Tadzhikistan i YevrAzES: Vstupat' ili ne Vstupat'?", *Old News*, 28 Temmuz 2015, <http://old.news.tj/ru/newspaper/article/tadzhikistan-i-evrazes-vstupat-ili-ne-vstupat>, (Erişim Tarihi: 17.11.2018).

oluşturmuştur. Tacik hükümeti daha sonra Çin'in Tacik-Afgan sınırında Tacikistanlı askerler için on bir sınır karakolu ve bir eğitim merkezini finanse ve inşa etmesini öngören planı onaylamıştır.⁵⁸

Bahsedildiği gibi Çin, Tacikistan'ın en büyük yabancı kreditörü konumundadır. Fakat bu durum, Duşanbe'nin aleyhine gelişerek ülkeyi Çin sermayesine bağımlı hale getirmiştir. 2016 itibarıyla Tacikistan'ın Çin'e olan borcu yaklaşık 1,2 milyar dolara; yani toplam dış borcunun %53'üne ulaşmıştır. Buna ek olarak Duşanbe, Çin'in İYEK projesi kapsamındaki kredi hattından 2,8 milyar dolar borçlanmıştır.⁵⁹ Bu ise ülkenin 2016 yılındaki toplam dış borcunun yaklaşık %80'ine denk gelmektedir. Uzmanlar bu durumun devam etmesi halinde, Tacikistan'ın Çin'den aldığı borçların faiziyle birlikte geri ödenmesinde ciddi sıkıntılar yaşayacağını vurgulamaktadır.⁶⁰ Son olarak Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası, Tacikistan'ı Çin'in Kuşak-Yol Projesi çerçevesinde en riskli borçlanma tehlikesi altında olan dünyadaki 8 ülkeden biri olarak değerlendirmiştir.⁶¹ Birçok uzmana göre Çin, Tacikistan gibi güçsüz ve az gelişmiş ülkelere bilinçli bir şekilde gereğinden fazla borç vererek bu ülkelerden borca karşılık toprak koparmaya, kaynaklarını ve stratejik

58 Michael Martina-Robert Birsell, "China Joins Afghanistan, Pakistan, Tajikistan in Security Alliance", *Reuters*, 4 August 2016, <https://www.reuters.com/article/us-china-security-idUSKCN10F1A6>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); Nazarali Pirnazarov vd., "China to Build Outposts for Tajik Guards on Tajikistan-Afghanistan Border", *Reuters*, 26 September 2016, <https://www.reuters.com/article/us-tajikistan-china-border-idUSKCN11W0T1>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

59 John Hurley vd., "Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective", *CGDEV*, March 2018, s. 11-28, <https://www.cgdev.org/sites/default/files/examining-debt-implications-belt-and-road-initiative-policy-perspective.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.11.2018).

60 "World Bank: Debt Service Costs on the Rise in Tajikistan", *Asia-Plus*, 27 May 2013, <http://www.news.tj/en/news/world-bank-debt-service-costs-rise-tajikistan>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); "Tajikistan's Relations with Its Creditors to Prove Key Source of Risk", *Fitch Solutions*, 31 July 2018, <https://www.fitchsolutions.com/country-risk-sovereigns/tajikistans-relations-its-creditors-prove-key-source-risk-31-07-2018>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); Yueyi Chen, "Belt and Road Initiative Increases Sovereign Debt Risks in Tajikistan", *Global Risk Insights*, 23 July 2018, <https://globalriskinsights.com/2018/07/belt-and-road-initiative-increases-sovereign-debt-risks-in-tajikistan/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

61 Tim Fernholz, "Eight Countries in Danger of Falling into China's 'Debt Trap'", *qz*, 7 March 2018, <https://qz.com/1223768/>, (Erişim Tarihi: 06.11.2018); Hannah Beech, "We Cannot Afford This": Malaysia Pushes Back Against China's Vision", *NY Times*, 20 August 2018, <https://www.nytimes.com/2018/08/20/world/asia/china-malaysia.html>, (Erişim Tarihi: 23.08.2018); US Department of Defense, "Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People's Republic of China", 2018, s. 111, <https://media.defense.gov/2018/Aug/16/2001955282/-1/-1/1/2018-CHINA-MILITARY-POWER-REPORT.PDF>, (Erişim Tarihi: 22.08.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

tesislerini ele geçirmeye çalışmaktadır. Hatta bu taktik, “Çin’in borç tuzağı diplomasisi” olarak adlandırılmıştır.⁶² Ünlü Çin uzmanı John Pomfret, Pekin’in dünya genelindeki borç tuzaklarını “emperyalist hedeflerinin ticari markası” şeklinde tanımlamıştır.⁶³ Pekin’in büyük stratejisi, ABD’nin küresel üstünlüğünün zayıflaması hasebiyle “Çin’in yeni dünya düzeni arayışı” olarak da değerlendirilmiştir.⁶⁴

Bahse konu olan bilgiler bağlamında Pekin, Duşanbe yönetiminin borcuna karşılık toprak talep etmiş ve bu konuda Rahman hükümetine ciddi baskılar yapmıştır. Tacikistan Cumhurbaşkanı’na bağlı olan Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Suhrob Sharipov’a göre, Çin ilk başta Tacikistan’ın miktarı açıklanmayan borcuna karşılık 28 bin 500 km²’lik toprak talep etmiştir. Detayları kamuoyuyla paylaşılmayan müzakereler sonucunda Tacik tarafı talep edilen toprak parçasının yaklaşık %5’ini Çin’e teslim etmiştir. Böylece 2011 senesinde Pekin yönetimi, yaklaşık 1158 km²’lik toprak veya Tacikistan’ın toplam yüzölçümünün yaklaşık %1’i

62 “The Perils of China’s “Debt-Trap Diplomacy”, *The Economist*, 6 September 2018, <https://www.economist.com/asia/2018/09/08/the-perils-of-chinas-debt-trap-diplomacy>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018); Amar Diwakar, “China’s Debt-Trap Diplomacy Along the Belt and Road”, 10 August 2018, <https://thewire.in/world/china-debt-trap-diplomacy-bri>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018); Sam Parker-Gabrielle Chefitz, “Debtbook Diplomacy: China’s Strategic Leveraging of its Newfound Economic Influence and the Consequences for U.S. Foreign Policy”, *Belfer Center*, May 2018, <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/Debtbook%20Diplomacy%20PDF.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

63 John Pomfret, “China’s Debt Traps around the World are a Trademark of its Imperialist Ambitions”, *Washington Post*, 27 August 2018, https://www.washingtonpost.com/news/global-opinions/wp/2018/08/27/chinas-debt-traps-around-the-world-are-a-trademark-of-its-imperialist-ambitions/?noredirect=on&utm_term=.5951d736b438, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

64 Bu iddia birkaç somut örnekle desteklenmiştir. Temmuz 2017’de Sri Lanka Hambantota limanının inşasını finanse etmek için kullanılan %6 faizli 8 milyar dolarlık bir kredinin yıllık geri ödemesini sağlayamadığından dolayı limanı 15 bin dönümlük araziyle birlikte 99 yıl boyunca “borca karşı öz kaynak takası” (*a debt-for-equity swap*) olarak Çin’e teslim etmek zorunda kalmıştır. Benzer anlaşmalar ekonomik sıkıntılarla boğuşan Yunanistan’ın Pire ve Avustralya’daki Darwin limanları için yapılmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Hurley vd., *a.g.m.*, s. 11-28; Maria Abi-Habib, “How China Got Sri Lanka to Cough Up a Port”, *NY Times*, 25 June 2018, <https://www.nytimes.com/2018/06/25/world/asia/china-sri-lanka-port.html>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018); US Department of Defense, 2018, *a.g.e.* s. 50; Obert Hodzi-Yu-Wen Chen, “The Great Rejuvenation? China’s Search for a New “Global Order”, *ISDP*, October 2017, <http://isdpeu/content/uploads/2016/11/2017-asia-paper-hodzi-chen-the-great-rejuvenation.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

karşılığında Duşanbe'nin kendine olan borcunun bir kısmını silmiştir.⁶⁵ Bu olay, tüm sınırdaş Orta Asya ülkeleriyle sınır anlaşması imzalamış olmasına rağmen Çin'in hala bölge üzerindeki eski toprak iddialarından vazgeçmediğini ve fırsat buldukça uluslararası sınır anlaşmalarını hiçe sayarak yeni toprak talebinde bulunabileceğini gözler önüne sermiştir.

Sınırların yeniden belirlenmesine ek olarak Duşanbe, Çinli yatırımcılara ülkenin doğu ve güney kesimlerinde yer alan sınırdaş bölgelerdeki tarımsal arazilerin önemli bir kısmını uzun vadeyle kiralama kararı almıştır. Bu adım, Tacik kamuoyuna Çin yatırımı ve teknolojisi yardımıyla Tacikistan'ın tarım sektörünü geliştirme politikası olarak sunulmuştur. Böylece taraflar arasındaki tarımsal işbirliği hızla gelişmiştir. İlk olarak 2011 senesinde 2 bin hektarlık bir arazi Çinli yatırımcılara kiraya verilmiştir. 2012'de de Tacikistan Tarım Bakanlığı, 6 bin hektarlık arazinin Çin'e kiralanmasını öngören planı onaylamıştır.⁶⁶ 2016 yılında ise Tacikistan'ın Hatlon vilayetindeki 15 bin hektarlık arazinin 49 yıl süreyle kira ödemededen kullanılması hakkının iki Çinli şirkete verildiği iddia edilmiştir.⁶⁷ 20 Temmuz 2018 tarihinde ise Tacikistan Cumhuriyeti Devlet Arazi Yönetimi ve Jeodezi Komitesi Başkan Yardımcısı Azizmamad Karimzoda Tacikistan'da Çinli çiftçilere kiraya verilen arazi miktarının 18 bin hektara ulaştığını ve bu arazilerde tarımsal faaliyetlerin sürdürüldüğünü ifade etmiştir.⁶⁸

Sanayi ve tarım sektöründeki Tacik-Çin işbirliği, işsizlik ve fakirlikle boğuşan Tacik toplumunda gözle görülebilir bir farklılık yaratamamıştır. Aksine bu işbirliği, Tacikistan'dan ziyade Çin'in ekonomik çıkarlarına

65 "Tajikistan: China's Advance Causing Increasing Unease among Tajiks", *Eurasianet*, 14 February 2011, <https://eurasianet.org/tajikistan-chinas-advance-causing-increasing-unease-among-tajiks>, (Erişim Tarihi: 06.11.2018).

66 Mark Vinson, "Tajikistan to Lease 6,000 Hectares of Land to China", *Eurasia Daily Monitor*, 9(30), 13 February 2012.

67 Bakhtiyor Atovulloev, "Tajikistan is Turning into the New Province of China", *Tajic Opposition*, 30 December 2016, <https://tajikopposition.com/2016/12/30/tajikistan-is-turning-into-the-new-province-of-china-urasianews/>, (Erişim Tarihi: 07.11.2018).

68 Sayfiddin Karayev, "18 tys. Gektarov Zemli Arenduyut Kitayskiye Fermery v Tadzhikestane", *News.tj*, 20 Temmuz 2018, <https://news.tj/ru/news/tajikistan/economic/20180720/18-tis-gektarov-zemli-arenduyut-kitaiskie-fermeri-v-tadzhikestane>, (Erişim Tarihi: 07.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

hizmet etmiştir. Çin, yatırımları aracılığıyla Tacikistan'da kazandığı ihaleler ve projeler vesilesiyle kendi vatandaşlarını işe almıştır. Tacikistan Göç Hizmeti'ne göre, 2006'da ülkede kayıtlı çalışan Çinli işçilerin sayısı 6 bin kişiyken; 2007'de 30 bine ulaşmıştır. 2011 itibarıyla bu rakam 82 bini geçmiştir.⁶⁹ Konunun Tacik toplumundaki hassasiyetinden dolayı Tacik yetkililer sonraki yıllar için resmi istatistikleri açıklamamıştır. Buna karşılık Çin Ulusal İstatistik Bürosu, 2011 ile 2016 yılları arasında Tacikistan'daki sözleşmeli projelerde çalıştırılması için toplam 10 bin 179 işçiyi bu ülkeye gönderdiklerini açıklamıştır.⁷⁰ Çin'in istatistik kaynaklarındaki rakamların sadece kayıtlı nitelikli iş gücünü kapsadığını söylemek gerekmektedir. Aksi halde tarafların kamuya paylaştığı rakamların bu derece farklı olmasını açıklamak mümkün değildir. Çin'in söz konusu ülkede gittikçe artan yatırımları nedeniyle Tacikistan'da kayıt dışı çalışan Çinli işçilerin çok daha fazla olduğunu tahmin edilebilir. Yüz binlerce Tacikistan vatandaşının ailelerinin geçimini sağlamak için yurt dışında çok zor şartlar altında çalışmak zorunda kaldığı bir ortamda Tacikistan'da on binlerce Çinli işçinin çalıştırılması Tacik toplumunda ciddi memnuniyetsizliğe yol açmıştır.⁷¹

Duşanbe'nin borç karşılığında Çin'e toprak verme kararı, muhalefetteki Tacikistan İslami Uyanış Partisi, siyasetçiler, entelektüeller ve geniş halk kitleleri tarafından sert bir biçimde eleştirilmiştir.⁷² Yeni sınır anlaşması ve Tacikistan arazilerinin Çinli çiftçilere kiraya verilmesi, Tacik kamuoyunda bir kırılma yaratmıştır. Ayrıca Tacikler, Çinlilerin Tacikistan ekonomisindeki baskın rolüne, Çinli ve yerel işçilere ödenen ücretlerdeki eşitsizliğe karşı çıkmıştır. 2011'de Çinlilerin işlettiği Zarafshon Gold şirketinin 1500

69 Alexander Cooley, *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*, Oxford University Press, New York 2012. s. 87; *Eurasianet*, 14 February 2011, a.g.m.

70 Bu rakam, Çin Ulusal İstatistik Bürosu'nun 2011-2016 yıllarını kapsayan resmi verilerine dayanarak yazar tarafından hesaplanmıştır. Detaylı bilgi için bkz: National Bureau of Statistics of China, *Chinese Statistical Yearbooks 2012-2017*, <http://www.stats.gov.cn/english/Statisticaldata/AnnualData/>, (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

71 *Eurasianet*, 14 February 2011, a.g.m.

72 Assel Bitabarova, "Contested Views of Contested Territories: How Tajik Society Views the Tajik-Chinese Border Settlement", *Eurasia Border Review*, 6(1), 2016, s. 63-81; Vinson, a.g.m.; Stephen Blank, "Revising the Border: China's Inroads into Tajikistan", *China Brief*, 11(1)4, 29 July 2011, s. 11-13.

civarındaki işçisi, Tacik işçilere haksız muamele edildiğini iddia ederek protesto düzenlemiştir.⁷³ Rusya merkezli sosyal medya web sitesi olan mail.ru'daki "Dünyadaki Tacikistanlılar" grubunun üyeleri arasında yapılan bir ankete göre, Tacikistanlıların %96'sı Çin ile varılan sınır anlaşmasına karşı çıkmıştır.⁷⁴ Oysa Mayıs 2008'de Duşanbe merkezli Şark Araştırma Merkezi (ŞAM) tarafından yapılan bir kamuoyu yoklaması Taciklerin %82'sinin Çin'e olumlu baktığını ortaya koymuştur. Ancak ŞAM müdürü Muzaffar Olimov rakam vermemekle birlikte 2011 yılındaki toprak ve tarım anlaşmalarından sonra Tacikistan'da Çin'in bölgedeki politikalarına karşı olanların sayısında bir hayli artış gözlemlediklerini gizlememiştir.⁷⁵ Belirtmek gerekir ki; 2011'den bu yana Tacik kamuoyunun Çin'e veya İYEK projesine yaklaşımı üzerinde herhangi bir resmi veri paylaşılmamıştır. Lakin medyaya yansıyan haberler ve sosyal medya üzerinden yapılan yorumlar, Tacik kamuoyunun Çin'e şüpheyle baktığını, Çinlilerin bölgede gittikçe artan varlığını bir tehdit unsuru olarak algıladığını göstermektedir.

Orta Asya'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi Tacikistan'da da Çin yatırımı zaman zaman yasal zorluklar, karışık politikalar ve yolsuzluk sorunlarıyla karşılaşmıştır. Ekonomik sorunların çözümüne yönelik taraflar arasında şeffaf bir hukuki mekanizma yaratılmadığı için Tacikistan'daki bazı orta ve küçük ölçekli Çinli işletmeler sözleşmede öngörülen haklarını ve yatırımlarını kaybetmiştir.⁷⁶ İkili ilişkilerde ortaya çıkan ekonomik uyuşmazlıkların çözümüne yönelik etkili bir yasal mekanizmanın bulunmaması, Çin karşıtı algının yayılması, Tacikistan'ın Çin ve Afganistan ile sınırdaş olan Dağlı-Badahşan özerk bölgesi ve diğer vilayetlerinde zaman zaman gündeme gelen istikrarsızlık ve güvenlik sorunları⁷⁷ Çinli

73 Vinson, a.g.m.

74 Bitabarova, 2016, a.g.m., s. 78.

75 *Eurasianet*, 14 February 2011, a.g.m.

76 Kristin Huang, "Why Chinese Investors are Struggling to Gain a Foothold in Tajikistan", *SCMP*, 07 October 2017, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2113810/why-chinese-investors-are-struggling-gain-foothold>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

77 "Rivals for Authority in Tajikistan's Gorno-Badakhshan", *International Crisis Group*, 14 March 2018, <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/b087-rivals-for-authority-in-tajikistan.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

yatırımcıları ve iş dünyasını rahatsız edebileceği gibi ilerleyen zamanlarda Kuşak-Yol Projesi'nin Tacikistan'da sürdürülebilirliği açısından da ciddi bir engel oluşturabilir.

KIRGIZİSTAN-ÇİN İLİŞKİLERİ

Çin, Kırgızistan'ın en önemli dış ticaret ortaklarından biridir. Dolayısıyla bu ekonomik ilişkiler hem hükümetler arası hem de kişisel bağlar üzerinden sürekli olarak güçlendirilmiştir. Bugüne kadar Kırgızistan'da iktidara gelen cumhurbaşkanlarının hemen hemen hepsi Çin ile iyi ilişkiler geliştirilmesinin taraftarı olmuştur. Bazen bu ilişkiler kişisel ve ticari çıkarları olan yerel oligarklar üzerinden yürütülmüştür. Bişkek Eski Belediye Başkanı, Eski Narin Valisi ve Çin ürünlerinin Orta Asya ülkelerine ihracatıyla tanınan bölgedeki en büyük Dordoy perakende pazarının⁷⁸ sahibi Askar Salimbekov, Kırgızistan ile Çin arasındaki dostane ilişkilerin gelişmesinde çok büyük rol oynamıştır.⁷⁹

Belirtildiği gibi Kırgızistan 2015'te Avrasya Ekonomik Birliği'ne (AEB) üye olmuştur. Kırgız toplumunda AEB üyeliği sonrası Kırgızistan-Çin ticaretinin azalacağı ve yaşanan gelişmelerin enflasyonu tetikleyerek Kırgızistan'daki ekonomik dengeleri olumsuz etkileyeceği doğrultusunda endişeler yaygınlaşmaya başlamıştır.⁸⁰ Bu endişelerin bazıları gerçekleşse de Kırgızistan-Çin ticareti devam etmiştir. 2015'te Kırgızistan-Çin münasebetlerinin ticaret hacmi, bir önceki yıla göre yaklaşık bir milyar

78 Çin ürünlerinin Kırgızistan üzerinden diğer Orta Asya'ya ülkelere ihraç edilmesinin en önemli nedeni Kırgızistan'ın ithalat ve gümrük vergisinin çok düşük (%5 civarında) olmasıdır. Detaylı bilgi için bkz: Henryk Alff, "Flowing Goods, Hardening Borders? China's Commercial Expansion into Kyrgyzstan Re-Examined", *Eurasian Geography and Economics*, 57(3), 2016, s. 440.

79 Bunun de sebebi Narin ili üzerinden geçen Çin-Kırgız ticaretini kontrol eden Salimbekovlar ailesinin ticari çıkarlarıdır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: Marlène Laruelle-Sébastien Peyrouse, *China as a Neighbor: Central Asian Perspectives and Strategies*, Singapore, 2009, s. 86; Boris Petric, *Where Are All Our Sheep?: Kyrgyzstan, A Global Political Arena*, Berghahn Books, New York 2015.

80 Detaylı bilgi için bkz: Jumabek Sarabekov, "Yevraziyskiy Vibr Kırgızistana: Vizv Dlya Kazahstana i Rossii?", Ağustos 2015, s. 7, http://caa-network.org/cassions/wp-content/uploads/2015/08/doklad_-_kirgiziya.pdf, (Erişim Tarihi: 17.11.2018); "Rinok "Dordoy" Kormit 600 Tisyach Chelovek", *Kabar*, 1 Oktyabr 2014.

dolar azalmış ve sonraki yıllarda normalleşmeye başlamıştır. Fakat Kırgızistan, AEB'ye katılmakla Orta Asya'da Çin mallarının baş ihracatçısı konumunu tehlikeye atmıştır.⁸¹

Kırgızistan, AEB üyeliği nedeniyle ortaya çıkan gümrük engellerini aşmak ve kendi iç piyasasında ve AEB ülkelerinde Çin mallarına olan talebi karşılamak için Çin'in üretim tesislerinin Kırgızistan'a taşınmasını teklif etmiştir. 17 Mayıs 2018 tarihinde AEB ve Çin arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Kırgızistan-Çin ticareti önündeki gümrük sorunları düzenlenmiştir. Kırgızistan Başbakan Yardımcısı Zamirbek Askarov, Çin'in Kırgızistan'ın uzun yıllar boyunca önemli bir yatırım ortağı olduğunu ileri sürmüştür. Askarov'a göre, Mayıs 2018 itibarıyla Kırgızistan'da Çin sermayesi ile faaliyet yürüten şirket ve işletmelerin sayısı 400'ü geçmiştir. Askarov, iki ülke arasında birçok sanayi sektöründe aktif işbirliği yapıldığını belirtmiştir.⁸²

Kırgızistan, bir AEB üyesi olmasına rağmen kendi ekonomik kalkınmasını sürdürmenin ve çeşitli sektörlerde ihtiyaç duyulan altyapı yatırımlarını finanse etmenin bir aracı olarak gördüğü Pekin'in Kuşak-Yol Projesi'ni memnuniyetle karşılamıştır. Çin'in Kırgızistan'daki yatırımları da Bişkek'in söz konusu projeyi destekleyeceğini duyurmasından sonra hızlı bir şekilde artmıştır. Nitekim 2005 yılında Çin'in Kırgızistan'a yaptığı toplam doğrudan yabancı yatırım sadece 45 milyon dolar seviyesindeyken; bu rakam 2015'in başında 984 milyon dolara yükselmiştir. Dahası 2013 senesinde Jinping'in Bişkek gezisi sırasında iki ülke arasında 3 milyar dolar değerinde yatırım anlaşmaları imzalanmıştır.⁸³ 2016 itibarıyla Çin'in 10'dan

81 Kırgızistan-Çin sınırındaki kayıtlı ve kayıtsız ticaretin 2013'teki toplam değeri 1,5 ile 5 milyar dolar arasında olduğu ve doğrudan ve dolaylı bir şekilde on binlerce kişiye iş imkânı sağladığı bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Sebastien Peyrouse, "Kyrgyzstan's Membership in the Eurasian Economic Union: A Marriage of Convenience?", *Russian Analytical Digest*, 165, 17 March 2015, s. 11.

82 "Agreement Signed on Trade and Economic Cooperation Between EAEU and PRC", *Eurasian Economic Commission*, 17 May 2018, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/17-05-2018-5.aspx>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

83 "China Signs Deals Worth \$3 Bln with Kyrgyzstan", *Reuters*, 11 September 2013,

<https://www.reuters.com/article/kyrgyzstan-china-investment/china-signs-deals-worth-3-bln-with-kyrgyzstan-idUSL5N0H739G20130911>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

fazla ortak yatırım anlaşmasının hayata geçirilmesi için Kırgızistan'a verdiği toplam kredi miktarı 1,8 milyar dolara ve sağladığı hibe miktarı da 274,4 milyon dolara ulaşmıştır.⁸⁴

Çin, 1990'larda temel olarak Kırgızistan'ın emlak ve sanayi sektörlerinde yatırım yaparken; 2005'ten sonra altyapı ve enerji sektörüne öncelik vermiştir.⁸⁵ Geline aşamada Kırgızistan, Çin'den gelen yatırımlar aracılığıyla temel olarak ülkesinin ulaştırma, enerji ve teknoloji altyapısını geliştirmeye çalışmıştır. İYEK projesi kapsamında Tacikistan'da enerji projeleri ön plana çıktığı halde, Kırgızistan'da ulaştırma projeleri öncelik kazanmıştır.⁸⁶ Bu yolda enerji sektörü ulaştırma sektörünü izlemiştir. Yapımı planlanan Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu ve ilk aşamasının inşası için Çin'in Exim Bankası'nın 400 milyon dolar kredi verdiği Kuzey-Güney Karayolu, Pekin'in Kırgızistan'daki en iddialı ulaştırma projelerinden sayılmaktadır. Modernizasyonu için 386 milyon dolar harcadığı Bişkek Elektrik Santrali ve 1,4 milyar dolar yatırım yaptığı Orta Asya-Çin doğalgaz boru hattının D akımının Kırgızistan'dan geçen 215 km'lik kısmı Çin'in buradaki en önemli enerji projeleri olmuştur.⁸⁷ Buna ek olarak, Huawei ve China Telecom gibi Çinli teknoloji şirketleri, Kırgızistan'ın Yeni İpek Yolu'nun "dijital merkezi" olma hedefi doğrultusunda milli "Taza Koom" (Akıllı Şehir) inovasyon programına ortak olmuştur.⁸⁸ Nitekim Çin'in

84 Dinara Taldybayeva, "Prospects for China-Kyrgyzstan Economic Relations in the Framework of the Silk Road Economic Belt Project", *Eurasian Research*, 5 July 2016, <https://eurasian-research.org/en/publications/details/643>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

85 Aynı yer.

86 Anderson, a.g.m.

87 Taldybayeva, a.g.m.; *Reuters*, 11 September 2013, a.g.m.

88 Yüksek teknolojili program, kullanıcılar için daha hızlı internet bağlantıları sağlamakla birlikte bölgedeki iletişim, gözetim, istihbarat ve güvenlik sistemlerine ciddi bir katkıda bulunması beklenmektedir. Çin teknoloji devlerinin programa katılmasından amaç da iki ülke arasındaki anlaşmalar çerçevesinde Kırgızistan'ın Bişkek ve Oş şehirlerinde kurulacak "Akıllı şehirler" üzerinden iletişim ve istihbarat paylaşımını kolaylaştırmaktır. Proje hakkında detaylı bilgi için bkz: Taza Koom Projesinin Resmi Sitesi,

<http://tazakoom.kg/site/index>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018); Ermek Abdreisayev, "Proyekt "Taza Koom". Pomoshch' Mezhdunarodnogo Soobshchestva", *Kabar*, 13 Aralık 2017, <http://kabar.kg/news/iato-kabar-proekt-taza-koom-pomoshch-mezhdunarodnogo-soobshchestva/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

Kırgızistan'a yaptığı yatırımların sektör bazındaki dağılımı da altyapı, enerji ve teknoloji sektörlerinin ön plana çıktığını ortaya koymuştur.⁸⁹

En son hesaplamalara göre, toplam maliyeti 7 milyar dolar civarında olacağı tahmin edilen Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu, Kırgızistan'da Çin sermayesiyle hayata geçirilecek en önemli projelerden biridir.⁹⁰ Ancak bu rakam, Kırgızistan'ın 7,2 milyar dolarlık (2017) GSYH'sinin %97'sine eşdeğer olduğu için Bişkek yönetiminin bu projeyi tek başına finanse etmesi mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla projenin hayata geçirilmesi için Çin'den borç alınacaktır. Pekin ise kendisine Kırgızistan'ın doğal kaynaklarından yararlanma hakkı verilmesi koşuluyla kredi vermeye hazır olduğunu belirtmiştir.⁹¹ Kırgızistan, Çin'in talebi üzerine proje maliyetlerini geri ödemek amacıyla kendi doğal kaynaklarının bir kısmını Çinli şirketlerin kullanımına sunacağını beyan etmiştir.

Bahse konu olan proje, ilgili hükümetlerin onayından geçmiş ve hayata geçirilmesi kararlaştırılmışsa da Kırgızistanlı uzmanlar arasında tartışma ve eleştirilere sebep olmuştur. Kırgız ekonomistlere göre, Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu, en az 2056'ya kadar Kırgızistan'a net bir gelir

89 "Vneshniy Dolg Kyrgyzstana za God Vyros na 337 mln Dollarov. Infografika", *Sputnik*, 20 Mart 2018, <https://ru.sputnik.kg/economy/20180320/1038252496/kyrgyzstan-vneshnij-dolg-infografika.html>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

90 Victoria Panfilova, "Uzbekistan Gains Access to Gwadar Port and Turkey by Rail", *Vestnikkavkaza*, 21 June 2018, <http://vestnikkavkaza.net/analysis/Uzbekistan-gains-access-to-Gwadar-Port-and-Turkey-by-rail.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); Aleksandr Shustov, "Chto Sulit Kirgizii Zheleznaya Doroga iz Kitaya v Uzbekistan?", *Ritm Eurasia*, 8 Mart 2019, <https://www.ritm Eurasia.org/news-2019-03-08--chto-sulit-kirgizii-zheleznaja-doroga-iz-kitaja-v-uzbekistan-41475>, (Erişim Tarihi: 25.03.2019).

91 Pekin'in mezkûr projenin hayata geçirilmesi konusunda ısrarcı olmasının arkasında Çin'in, Kırgızistan ve Özbekistan'ın doğal kaynaklarına kolayca erişimini sağlama planı olduğu düşünülmektedir. Nitekim Çin'de geliştirilen yol projesinin ilk versiyonuna göre demir yolu yerleşim yerlerinden önemli bir mesafede, ancak değerli madenlerin yeterince yakınından geçecek bir şekilde tasarlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz: "Chinese Railway Project Viewed as Expansion Campaign in Central Asia", *Central Asia Daily*, 30 August 2018, <http://centralasiadaily.org/news/foreign-relations/492-chinese-railway-project-viewed-as-expansion-campaign-in-central-asia.html>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018); "How Can Iran's Involvement Affect China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway Project?", *Azernews*, 22 June 2018, <https://www.azernews.az/region/133809.html>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

sağlamayacaktır. Dolayısıyla gereksiz bir projedir.⁹² Diğer bir tartışma da projede kullanılacak ray genişliğiyle ilgilidir.

Bilindiği üzere Kırgızistan dâhil eski SSCB coğrafyasındaki tüm demir yollarında 1520 milimetrelik geniş raylar kullanılmıştır. Oysa Çin demir yolları, 1435 milimetrelik dar raylardan yapılmıştır. Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu, Çin tarafından finanse edileceği için Çin standartlarına göre yapılacağı öne sürülmüştür. Bu da Kırgız topraklarındaki bu yolun diğer altyapı ve ulaşım amaçları için işe yaramayacağı anlamına gelmektedir. Bir diğer ifadeyle Kırgızistan, bu yoldan ülke içi ulaşımı kolaylaştırmak, kuzey-güney ve doğu-batı arasında transit ülke olma hedefine ulaşmak için yararlanamayacaktır. Ayrıca yolun dağlık bölgelerden geçeceği düşünülürse, inşaat ve ulaşımın daha pahalıya mal olacağı anlaşılmaktadır. Çin ile Orta Asya'yı bağlayan birkaç demir ve kara yolu olduğu halde, Pekin'in bu maliyetli projeye neden ihtiyaç duyduğu sorusu tartışma konusu olmuştur. Bir Kırgız siyasi analist, mevzubahis projeyi Çin'in yayılcı politikasının bir parçası olarak nitelendirmiştir.⁹³ Rus uzman Alexander Sobyenin'e göre, Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu, jeostratejik riskler taşımaktadır. Eğer Bişkek, demir yolunun yapımında Çin standardını kabul ederse, Çin Ordusu'nun bölgeye erişimi de kolaylaşacaktır. Bu durum, Kırgız-Çin ilişkilerinin sınırlarını aşarak Orta Asya'nın ve Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını ve ulusal güvenliklerini tehdit edebilir.⁹⁴

Öte yandan İYEK çerçevesinde gerçekleştirilmesi planlanan bu ve diğer projeler, Kırgızistan'ı ekonomik ve finansal açıdan Çin'e daha da bağımlı hale getirecektir. Bu durum, ilerleyen zamanlarda ülke egemenliğini ve bağımsız karar alma yeteneğini olumsuz yönde etkileyebilir. Nitekim

92 "Op-Ed: How Kyrgyzstan Became a Pawn in China's Game", *Central Asia Daily*, 5 May 2018, <http://centralasiadaily.org/news/opinions/386-op-ed-how-kyrgyzstan-became-a-pawn-in-chinas-game.html>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

93 Aynı yer.

94 Panfilova, a.g.m.

Kırgızistan'ın Çin'e olan borcu, Şubat 2018 itibarıyla 1,7 milyar dolara veya toplam dış borcunun (3,8 milyar dolar) %44'üne ulaşmıştır.⁹⁵ Aynı zamanda Kırgızistan, Çin'in Kuşak-Yol Projesi kapsamındaki kredi hattından toplam 4,5 milyar dolar borçlanmıştır.⁹⁶ Uluslararası ekonomik kuruluşlar ve uzmanlar, Kırgızistan'ı aşırı borçlanma tehlikesi altında olan dünyadaki sekiz ülkeden biri olarak nitelendirmiştir.⁹⁷ Bu durumu fırsat olarak gören Çin ise elindeki diğer ekonomik araçlarını da kullanarak stratejik, enerji ve altyapı anlaşmalarını elde etmek amacıyla Kırgız makamlarına yanaşmıştır.

Çin'in Kırgızistan'daki yatırımları, Pekin'in jeopolitik çıkarlarına hizmet etmiştir. 6 Haziran 2018'de Kırgızistan ve Çin kapsamlı stratejik ortaklık (*comprehensive strategic partnership*) anlaşmasını imzalayarak ikili ve çok taraflı ilişkilerini yeni aşamaya taşımıştır.

Bahsi geçen anlaşmayla Bişkek, Pekin'in "Tek Çin" politikasını destekleyeceğini, "üç kötü güç" olarak adlandırılan terörizm, aşırıçılık ve ayrılıkçılığa karşı ortak mücadele etmek amacıyla güvenlik işbirliğini sürdüreceğini yenilemiştir. Her iki taraf da diğerinin egemenliğine, güvenliğine ve toprak bütünlüğüne zarar veren herhangi bir birliğe veya gruba katılmayacaklarını ve bu tür anlaşmaları üçüncü bir ülke ile imzalamayacaklarını ifade etmiştir. Taraflar, üçüncü bir ülkenin, kuruluşların, grupların veya kişilerin kendi ülke topraklarında diğer ülkenin egemenliği, güvenliği ve toprak bütünlüğünü tehlikeye atan faaliyetler yürütmesine izin vermeyeceğini beyan etmiştir.⁹⁸ Taraflar ikili ve çok taraflı ticaret ve ekonomik işbirliği projelerini desteklemeyi, karayolları ve demiryolları, enerji, fiber-optik iletişim hatları ve madencilik endüstrisi

95 Tat'yana Kudryavtseva, "Gosdolg Kyrgyzstana. Na Kazhdom Zhitele Strany po \$703", *Ekonomika*, 10 Nisan 2018, <https://24.kg/ekonomika/81094/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

96 Hurley vd., *a.g.m.*, s. 28.

97 Josh Zumbun-Jon Emont, "China's Financial Reach Leaves Eight Countries Vulnerable, Study Finds", *Wall Street Journal*, 4 March 2018, <https://www.wsj.com/articles/chinas-financial-reach-leaves-eight-countries-vulnerable-study-finds-1520190000>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018); Hurley vd., *a.g.m.*, s. 11.

98 "China, Kyrgyzstan Agree to Establish Comprehensive Strategic Partnership", *Xinhua*, 6 June 2018, http://www.xinhuanet.com/english/2018-06/07/c_137235571.htm, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

de dâhil olmak üzere iki ülke arasındaki karşılıklı işbirliği alanlarını genişletmeyi kararlaştırmışlardır.⁹⁹

Marlène Laruelle ve Sébastien Peyrouse'ye göre Pekin, Kırgızistan'ı esas olarak Çin ürünlerinin yeniden ihracatıyla ayakta kalabilen Çin'e bağımlı bir ekonomiye dönüştürmüştür.¹⁰⁰ Çin-Kırgızistan sınır ticaretinde ve hatta Kırgızistan'daki toptancı pazarlarda da Çinlilerin mevki ve etkisinin artması yerel halk arasında Sinofobyanın (*sinophobia*)¹⁰¹ yaygınlaşmasına neden olmuştur. Kırgızistan'da sayıları gittikçe artan Çinlilerin varlığı toplumda huzursuzluk yaratmış ve Çin karşıtı duyguları (hükümet yetkilileri de dâhil olmak üzere) körüklemiştir. Kırgızistan Adalet Bakanlığı'na göre, 2012 yılında Kırgızistan'da 90 bin Çinli yasadışı olarak bulunmuştur. Ayrıca, her sene 10 bin Çinli yasal olarak Kırgızistan'a giriş yapmıştır.¹⁰² Adalet Bakanı Almambet Shikmamatov, 6 Mart 2012 tarihinde Parlamento Komisyonu'nun bir toplantısında yaptığı konuşmada, ülkesinde yasadışı olarak bulunan Çinlileri "ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit" olarak nitelendirmiştir.¹⁰³

2015 yılında Kırgızistan'da kayıtlı çalışan yabancıların 9848'inin; yani %80'inin Çin vatandaşı olduğu bildirilmiştir.¹⁰⁴ Başbakan Yardımcısı Altynay Omurbekova'nın paylaştığı verilere göre, 2018 itibarıyla Kırgızistan'da bulunan kayıtlı Çinlilerin sayısı yaklaşık 25 bin civarındadır.¹⁰⁵ Son yıllarda Kırgızistan'da yasadışı yollarla bulunan Çinlilerin sayısı hakkında net bir bilgi açıklanmamakla birlikte, ülkedeki kayıtlı Çinli vatandaşların

99 Aynı yer.

100 Marlène Laruelle-Sébastien Peyrouse, *The Chinese Question in Central Asia: Domestic Order, Social Change and the Chinese Factor*, Columbia University Press, New York 2012, s. 7.

101 Çin karşıtı düşünce ve hisler.

102 "Minyust Oposaetsya Yavleniya v Strane Kitayskogo Kvartala", *IA Regnum*, 7 Mart 2012, <http://regnum.ru/news/kirghizia/1507337.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

103 Aynı yer.

104 2015'te Kırgızistan'da kayıtlı çalışan işçilerin toplam sayısı 12 bin 259 kişi olarak kaydedilmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: Taldybayeva, a.g.m.

105 "Pravitel'stvo Ozvuchilo Dannyye o Chisle İnostrantsev v Kyrgyzstane-po Stranam", *Radio Azattık*, 17 Ocak 2019, https://rus.azattyk.org/a/29715342.html?fbclid=IwAR0gF1SgShogkYYSOQUP3JKDOWpEz_huY2u5PLXxY08xNAsJm1LZPLVb51E, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).

çoğunluğunu işçilerin, tüccarların ve üniversite öğrencilerinin oluşturduğu bilinmektedir.

Son zamanlarda Çin'in Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur, Kazak, Kırgız ve Özbek Müslümanlarına karşı uyguladığı baskı politikalarının ve insan hakları ihlallerinin¹⁰⁶ yeniden gündeme taşınması, Kırgızistan'da Çin karşıtı protestoları körüklemiştir.¹⁰⁷ Hatta 3 Ağustos 2016'da Bişkek'teki Çin Büyükelçiliği'ne canlı bomba saldırısı gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁸ Son yıllarda ülkedeki Çinli şirketler tarafından yürütülen altın madenleri ve diğer projelere karşı iş ve çevre standartları ile ilgili gerekçeler bahane edilerek protestolar ve saldırılar düzenlenmiştir.¹⁰⁹ Bunun sonucunda birkaç Çinli şirketin faaliyetinde kesintiler ve zorluklar meydana gelmiştir. Pekin, Çinli şirketlerin altın işleme tesislerinin protestocular tarafından yakılmasından sonra, Kırgızistan'daki Çinli yatırımcıların korunmasını Bişkek'ten talep etmiştir.¹¹⁰

Üstelik Kırgızistan'da Çin karşıtı duyarlılık artarak devam etmektedir. Son zamanlarda Kırgızlar, ülkelerinde bulunan Çin uyruklu yasadışı göçmen işçilerin sınır dışı edilmesini, Çinlilerin evlilik yoluyla Kırgızistan vatandaşlığını kazanmalarının engellenmesini ve Çin'deki "toplama

106 Detaylı bilgi için bkz: M. Turgut Demirtepe-İzzet Ahmet Bozbey, "Accommodation or Assimilation? Chinese Government Policies Toward Uyghur Minority", *USAK Yearbook of Politics and International Relations*, 5, 2012, s.151-174.

107 Çin hükümetinin 50 binden fazla Doğu Türkistanlı etnik Kırgız'ı toplama kamplarında zorla tuttuğu ve işkence ettiği iddia edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: "Kitayskiye Vlasti Otpravili v Lagerya Perevospitaniya Boleye 50 Tysyach Etnicheskikh Kirgizov", *FergananeWS*, 21 Kasım 2018. <https://www.fergananeWS.com/news/34215>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

108 Anar Musabaeva, "Antikitayskaya Tema v Kirgызstane Priobrela Novyy İmpul's", 21 Ocak 2019, <http://caa-network.org/archives/15113?fbclid=IwAR2Wq73LBNjp1vfYjHU5JqcadoE0bRUhOi6I6p7d4JzaCEpjo9zUG5mUzg>, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).

109 "Fifteen Protesters Arrested Over Unrest At Kyrgyz Gold-Mining Site", *Radio Liberty*, 17 April 2018, <https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-15-protesters-arrested-over-unrest-at-gold-mining-site/29172272.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); Ryskeldi Satke, "Risks for Foreign Investors Resurface in Kyrgyzstan", *RFERL*, 14 April 2018, <https://www.rferl.org/a/qishloq-ovozi--risks-for-foreign-investors-resurface-in-kyrgyzstan-/29167863.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

110 Maria Levina, "Kyrgyzstan: China Demands to Protect Investor after Locals Burnt Gold-processing Plant", *Timesca*, 13 April 2018, <https://www.timesca.com/index.php/news/19611-kyrgyzstan-china-demands-to-protect-investor-after-locals-burnt-gold-processing-plant>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

kamplarında” tutulan Doğu Türkistanlı Kırgızların serbest bırakılması konusunda Bişkek’in harekete geçmesini talep ederek protestolar düzenlemektedir.¹¹¹ Hatta Doğu Türkistan kökenli Kırgızistan vatandaşları Bişkek’te Çinli Kırgızları Koruma Komitesini kurarak başta Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov ve BM olmak üzere çeşitli uluslararası kuruluşlardan Doğu Türkistan’daki soydaşlarının Çin zulmüne karşı korunması konusunda yardım istemiştir.¹¹² Ancak Çin baskılarına maruz kalan kimi hesaplara göre, 50 bin etnik Kırgız’ı “toplama kamplarından” kurtarmak veya durumlarını iyileştirmek konusunda Bişkek yönetimi hiçbir şey yapmamıştır. Kırgızistan’da derinleşmekte olan Çin karşıtı hisler ve hareketler aynı zamanda Kırgız halkının kendi hükümetine olan güveninin sarsılmasına da vesile olmuştur. Ayrıca bu protestolar sırasında toplumda yaygınlaşan (Çinli şirketlerin de dâhil olduğu) yolsuzluklar ve yetkililerin Kırgız vatandaşları için uygun yaşam koşullarını yaratma konusundaki yetersizlikleri de gündeme taşınmıştır.¹¹³

ÖZBEKİSTAN-ÇİN İLİŞKİLERİ

Özbekistan, Kerimov döneminde bölgesel bütünleşme projeleriyle yeterince ilgilenmediği için çok önemli fırsatları kaçırmıştır. Örneğin Özbekistan menfaatleriyle belli bir noktaya kadar uyumlu olmasına rağmen Çin’in İYEK projesiyle aktif bir şekilde ilgilenilmediğinden dolayı mezkûr projenin ana hatları Özbekistan’ı atlayarak kuzeyden Kazakistan ve Rusya, güneyden Pakistan ve Orta Doğu hudutlarından geçecek şekilde tasarlanmıştır.

111 “Kırgızy Protiv Kitaya”, *Youtube*, 16 Şubat 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=CC0s1ZHGXB>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019); “Qirg’izistonda Xitoydagi Uyg’urlar, Qirg’izlar va Qozoqlarni Himoya Qilishga Bag’ishlangan Namoyish Bo’lib O’tdi”, *Ozodlik Radiosi*, 6 Aralık 2018,

<https://www.ozodlik.org/a/29640293.html>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019); “Bishkekda Xitoy Elchixonasi Oldida Norozilik Namoyishi O’tkazildi”, *Ozodlik Radiosi*, 21 Aralık 2018, <https://www.ozodlik.org/a/29668479.html>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019); “Miting Protiv Kitayskoy Ekspansii Proshol v Kirgizii”, *News.ru*, 7 Ocak 2019, <https://news.ru/v-mire/miting-protiv-kitajskoj-ekspansii-proshel-v-kirgyzii/>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).

112 “Bishkekda “Xitoylik Qirg’izlarni Himoya Qilish Qo’mitasi” Tashkil Etildi”, *Ozodlik Radiosi*, 30 Kasım 2018, <https://www.ozodlik.org/a/29629799.html>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).

113 Musabaeva, a.g.m.

Eski İpek Yolu'nun ana hattının şimdiki Özbekistan üzerinden geçtiğini göz önünde bulundurulursa, günümüzde İYEK projesi aracılığıyla yeniden canlandırılmaya çalışılan uluslararası iletişim, etkileşim ve ticaret yolunun kuzeye ve güneye yönelmesi Kerimov döneminde Özbekistan'ın tarihi öneme haiz fırsatları kaçırdığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Yukarıdaki bilgilere rağmen 1991'den bu yana Özbekistan-Çin ilişkileri sürekli gelişmektedir.¹¹⁴ Taraflar, 2012'de ikili ilişkilerini stratejik ortaklık düzeyine taşımış,¹¹⁵ 2017'de ise kapsamlı stratejik ortaklık ilişkilerini daha da derinleştirmeyi öngören ortak beyannameyi ilan etmiştir.¹¹⁶ Bu beyannameye göre, taraflar birbirlerinin egemenliğini, güvenliğini ve toprak bütünlüğünü desteklemeye devam edeceklerini, Özbek tarafı, Çin hükümetinin Çin'i temsil eden yegâne meşru hükümet olduğunu, Tayvan ve Tibet'in Çin topraklarının ayrılmaz bir parçası olduğunu ve "Tek Çin" politikasına destek vereceğini teyit etmiştir. Buna karşılık Pekin, Özbekistan'a ikili ve çok yönlü platformlarda siyasi, ekonomik, askeri, güvenlik ve teknik destek ve yardımlarını sürdüreceğini, ar-ge, eğitim, sağlık, spor, turizm ve kültürel alanlarda işbirliğini derinleştireceğini belirtmiştir. Beyannamenin kabul edildiği törende Özbekistan ve Çin arasında toplam değeri 23 milyar dolara denk gelen yüzü aşkın ikili işbirliği anlaşması imzalanmıştır.

Özbekistan, stratejik düzeydeki iyi ilişkiler ışığında Çin'in İYEK projesini desteklemiştir. 14-15 Mayıs 2017 tarihleri arasında Pekin'de düzenlenen birinci Kuşak ve Yol Uluslararası İşbirliği Forumu'na katılan Özbekistan

114 Özbek-Çin ekonomik ilişkileri eski Cumhurbaşkanı İslam Kerimov ailesi üzerinden yürüdüğü iddia edilmiştir. Sébastien Peyrouse'ye göre, İslam Kerimov'un en büyük kızı Gülnara Karimova zamanında Çin'e metal ihracatı ile aktif ilgilenmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Peyrouse, *a.g.m.*, s. 17.

115 "O'zbekiston-Xitoy: Strategik Sheriklikni Mustahkamlash Yo'lida", *O'zbekiston Ovozi*, 07 Eylül 2012, http://uzbekistonovozi.uz/articles/index.php?ELEMENT_ID=12551, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

116 O'ZA, "O'zbekiston Respublikasi va Xitoy Xalq Respublikasining Har Tomonlama Strategik Sheriklik Munosabatlarini Yanada Chuqurlashtirish To'g'risida Qo'shma Bayonoti", 18 Mayıs 2017, <http://uza.uz/uz/politics/o-zbekiston-respublikasi-va-xitoy-xalq-respublikasining-har-18-05-2017>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, Özbekistan'ın proje hakkındaki resmi tutumunu şu şekilde ifade etmiştir:¹¹⁷

“İnanıyorum ki, dünya nüfusunun yüzde altmışını kapsayacak bir şekilde tasarlanan bu devasa proje barış, refah ve gelişmeyi temin ederek, ülkeler ve halklar arasındaki dostluğu pekiştirecek ve işbirliğini sağlamaya hizmet edecektir.”

Mirziyoyev, Kuşak-Yol Projesi kapsamında Özbekistan'ın bir geçiş ülkesinden daha fazlası olmayı hedeflediğini ve kendine özgü bir merkez olarak gelişmeyi umduğunu ortaya koymuştur. Buna ek olarak Mirziyoyev, Kuşak-Yol Girişimi'nin bölgesel kalkınmayı tetikleyecek belli başlı projeler ve teşebbüslerle zenginleştirilmesi gerektiğinin altını çizerek şu teklifleri ileri sürmüştür:¹¹⁸

- Doğal kaynaklar ve üretici insan gücü zengin olan Orta Asya'da taşımacılık, ticaret, sermaye, enerji ve ileri teknoloji alanlarında devasa projeleri hayata geçirmek.
- Orta Asya'yı Çin ve Rusya üzerinden Güney Asya, Doğu Asya ve Avrupa ülkelerindeki pazarlarla bağlayacak ulaşım yolları ve lojistik merkezlerinin kuruluşu ile ilgili işbirliğini öngören ortak projeleri hazırlamak.
- Çin-Kırgızistan-Özbekistan ve Afganistan demir yolunu Kuşak-Yol Projesi'nin geniş ağılı ulaşım koridoruyla birleştirerek, Pakistan ve İran limanları üzerinden Hint Okyanusu'na açılmak.
- Yüksek teknolojiler alanında ortak projelerin hayata geçirilmesine önem verilmesini ve bu kapsamda birleşik sanayi parklarının, bilimsel

117 “Shavkat Mirziyoev Vystupil v Ramkakh Forumu “Odin Poyas, Odin Put”, UzReport TV, 15 Mayıs 2017, http://news.uzreport.uz/news_2_r_152038.html <https://www.youtube.com/watch?v=HZYCGSviUj4>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

118 O'zbekiston Respublikasi Tashqi Ishlar Vazirligi, “O'zbekiston-Xitoy: O'zaro Ishonch va Mustahkam Do'stlikka Asoslangan Hamkorlikning Yuksak Natijalari”, 16 Mayıs 2017, <https://mfa.uz/uz/press/news/2017/05/11007/> <https://www.youtube.com/watch?v=x2vZAQrYK50>

https://www.youtube.com/watch?time_continue=24&v=Ly7xD7ADfaU, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

inovasyon ağlarının ve serbest ekonomik bölgelerinin teşkil edilmesini önemsemek.

- “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı” teşebbüsünün başarıyla hayata geçirilmesi için gereken işbirliğinin net “yol haritasını” ve uygulanabilir projeleri belirlemek amacıyla bölgelerarası düzeyde işadamları arasında görüşme ve işbirliklerini teşvik etmek ve desteklemek.

Özbekistan ve Çin enerji sektöründe de yoğun bir işbirliği içindedir. Aynı zamanda Özbekistan, Çin’in doğalgaz tedarikçilerinden biridir. Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı’nın (CACGP) tüm hatları (A, B, C, D) Özbekistan topraklarından geçmektedir. Çinli enerji şirketi CNPC, hâlihazırda inşaatı devam eden D hattının Özbekistan’daki 200 km’lik kısmı için 800 milyon dolar yatırım yapacağını duyurmuştur.¹¹⁹

Özbekistan, ülke içi ulaşım altyapılarını geliştirmek ve yenilerini inşa etmek için Çin yatırımlarından yararlanmıştır. Bu kapsamda Haziran 2016’da Taşkent ve Fergana Vadisi’ni birbirine bağlayan uzunluğu 123,1 km’lik Angren-Pop demir yolu ve 19,2 km’lik Kamçık Geçidi (*Qamchiq dovoni*) tüneli Özbekistan Cumhurbaşkanı Kerimov ve Çin Devlet Başkanı Jinping tarafından hizmete açılmıştır. Böylece Özbekistan’ın tüm vilayetleri arasında demir yolu bağlantısı sağlanmıştır. Toplam değeri 1 milyar 635 milyon dolar olan projenin büyük bir kısmı Çin tarafından finanse edilmiştir.¹²⁰

Yakın zamana kadar Çin ile Özbekistan arasındaki ulaşım Kazakistan üzerinden sağlanmıştır. Fakat bu yolun mesafesi, ulaşım maliyetlerini yükseltmiştir. Dolayısıyla taraflar birbiriyle daha yakın yollar üzerinden ulaşımı sağlamayı hedeflemiştir. 1996 yılında Kerimov, Çin-Kırgızistan-

119 “Tajik Energy Minister Confirms Work Resumed on Central Asia-China Gas Pipeline”, *IntelliNews*, 2 February 2018, <http://www.intellinews.com/tajik-energy-minister-confirms-work-resumed-on-central-asia-china-gas-pipeline-136162/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

120 Iroda Umarova vd., “Angren-Pop Elektrlashtirilgan Temir Yo’li-Strategik Hamkorlikning Yuksak Samarasi”, *Uza.uz*, 23 Haziran 2016, <http://uza.uz/uz/politics/angren-pop-elektrlashtirilgan-temir-yo-li-strategik-hamkorli-23-06-2016>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

Özbekistan demir yolu projesini önermiştir. Geçiş güzergâhları, kullanılacak ray türü ve finansman konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle projenin hayata geçirilmesi konusunda uzun yıllar boyunca mutabakat sağlanamamıştır. Ancak 2018’de Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolunun inşaatı konusunda prensipte anlaşılmış, detaylar üzerinde müzakereler sürdürülmüştür.¹²¹

Söz konusu proje, Taşkent-Pekin hattındaki ulaşımı kolaylaştırmakla birlikte Rusya’yı atlayarak Özbekistan’ı Çin-Avrupa, Çin-Orta Doğu ve Çin-Güney Asya arasındaki güvenli ve en kısa stratejik yol üzerindeki transit güzergâh konumuna getirecektir. Proje, Çin ürünlerinin Basra Körfezi ve AB ülkelerine teslimatı süresini kısaltmayı amaçlamaktadır. Proje, Doğu Asya’dan Orta Doğu ve Güney Avrupa ülkelerine ulaşımı yaklaşık 900 km’ye kısaltacak ve malların teslimat süresini 7-8 güne azaltılacaktır. Bu avantajların yanı sıra Çin, Orta Asya uzmanı Bruce Pannier’e göre, proje aracılığıyla Özbekistan’ın doğal kaynaklarına kolayca ulaşmayı hedeflemiştir.¹²² Paul Goble’ye göre bu demir yolu, Rusya’nın Orta Asya’daki baskın güç statüsünün kademeli olarak zayıflaması sonucunu doğuracak, Çin’in Rusya’dan geçen demir yollarına olan bağımlılığını azaltacak ve böylece Pekin’in hareket özgürlüğünü artıracaktır.¹²³ Son olarak denize kıyısı olmayan Özbekistan, proje üzerinden aynı anda Çin, Pakistan ve Türkiye’nin limanlarına ulaşma olanağını elde etmiş olacaktır.

Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolunun inşaatı üzerindeki müzakereler devam ederken, 25 Şubat 2018 tarihinde Çin-Kırgızistan-Özbekistan karayolu resmi olarak hizmete açılmıştır. 950 km’lik otoyol, Kuzeybatı Çin’in Sincan Uygur Otonom Bölgesi’ndeki Kaşgar’dan başlamakta, Güney Kırgızistan’da Oş’tan geçmekte ve Özbekistan’ın başkenti Taşkent’te sona ermektedir. Otoyol, Özbekistan ile Çin arasındaki

121 Panfilova, a.g.m.

122 Azernews, 22 June 2018, a.g.m.

123 Paul Goble, “China’s Plan for Railway to Uzbekistan is Transforming Central Asian Geopolitics”, *Eurasia Daily Monitor*, 16(40), 21 March 2019.

nakliye süresini 8 günden 2 güne indirmiştir. Özbek yönetimine göre, yeni otoyol ulaştırma harcamalarında yıllık ortalama 2,5 milyon dolar tasarruf ve bir milyondan fazla iş imkânı sağlayacaktır.¹²⁴

Aynı zamanda Özbekistan'da Çin sermayesi ile faaliyet yürüten 700'ü aşkın şirket ve firma kaydedilmiştir. Son yıllarda Çin'in Özbekistan'a yapmış olduğu yatırım 7,8 milyar dolara ulaşmış, 2016 verilerine göre, karşılıklı ticaret hacmi ise 4,2 milyar doları aşmıştır. Çin, son üç yıldır Özbekistan'ın en büyük dış ticaret ortağı konumundadır.¹²⁵ Özbekistan Ali Meclis Senatosu Başkanı'nın Birinci Yardımcısı Sadık Sefayev'in tabiriyle söylemek gerekirse, "Çin, Özbekistan'ın zaman/vakit sınavından geçen güvenli ortağı" sayılır.¹²⁶

Sadık Sefayev'e göre, Haziran 2017'de Nur-Sultan'da gerçekleştirilen ŞİÖ toplantısında Özbekistan tarafı, Kuşak-Yol Projesi'ne katılan ülkelerin ulaşım yönetim sistemlerini birleştirerek bütünleşik ulaşım yönetim sistemini hayata geçirme teklifini ileri sürmüştür. ŞİÖ üye ülkeleri tarafından desteklenen bu teşebbüs, Asya, Orta Asya, Rusya, Orta Doğu ve Avrupa arasındaki yük akımını düzenleyen ulusal yasa, uluslararası anlaşmalar ve normatif belgeleri uyumlaştırmış, gümrük prosedürlerini kolaylaştırmış, teknik standartları uyumlu hale getirmiş, transport akımını kontrol eden yegâne bilgisayar sisteminin oluşturulması yoluyla uluslararası yük taşımacılığını kolaylaştırmayı ve geliştirmeyi öngörmüştür.¹²⁷

124 Liu Yue, "China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Highway Opens to Traffic", *Yidaiyulu*, 2 February 2018, <https://eng.yidaiyulu.gov.cn/home/rolling/49136.htm>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

125 O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi, "Tashqi Savdo Statistikasi", 2018, <https://stat.uz/uz/press-sluzhba/novosti-gks/432-analiticheskie-materialy-uz/3845-tashqi-savdo-statistikasi1>; <https://stat.uz/uz/press-sluzhba/novosti-gks/432-analiticheskie-materialy-uz/2025-tashqi-savdo-statistikasi> <https://stat.uz/uploads/docs/ves-yan-dek-2017-uz.pdf>; <https://stat.uz/uploads/docs/ves-yan-dek18-uz.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).

126 Xidirov, a.g.m.

127 "O'zbekiston "Bir Makon Bir Yo'l" Loyihasi Doirasida Yuk Oqimlari Boshqaruvini Bixillashtirishni Taklif Etmoqda", *Kommersant.uz*, 21 Haziran 2017, <http://kommersant.uz/uz/yangiliklar/uzbekiston-bir-makon-bir-julji-asi-doirasida-yuk-o-implari-bosh-aruvini-birhillashtirishni-taklif-ilmoda>, (Erişim Tarihi: 27.09.2017).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'na bağlı Stratejik ve Bölgelerarası Araştırmalar Enstitüsü'nün çalışanlarından biri olan Araştırma Görevlisi Abbas Babahanov, Kuşak-Yol Projesi'ni Orta Asya ülkelerinin dünya pazarlarına çıkış yollarını çeşitlendirmek, milli ekonomileri yenilemek ve karşılıklı yarara dayalı işbirliğini geliştirmek için büyük bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Ona göre, Kuşak-Yol Projesi, tüm menfaattar taraflar arasında güçlü ilişkileri geliştirmek amacıyla işbirliği platformu rolünü oynayacaktır. Babahanov, işbirliği içinde altyapının geliştirilmesine ve yeni sanayi merkezlerinin kuruluşuna öncelik tanınmasının önemine değinmiştir. Bu anlamda Babahanov, 2013'te teşkil edilen "Cizzah" serbest ekonomik bölgesinin imkânlarının ve özellikle de orada üretilen katma değerli ürünlerin ülke ekonomisine sağlayacağı faydaların iyi değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.¹²⁸ Anvar Arabov, Kuşak-Yol Projesi'nin sunacağı fırsatlardan yararlanarak Özbekistan'ın denize açılabilceğini, ihracat ürünleri için yeni pazarlara ulaşabileceğini ve ekonomiye doğrudan yabancı yatırım çekerek kendi lojistik imkânları doğrultusunda daha fazlasını yapabileceğini vurgulamıştır.¹²⁹

Özbekistan kamuoyunun Çin'in Kuşak-Yol Projesi'ne yaklaşımı hakkında herhangi bir resmi veri açıklanmamıştır. Yerel ve uluslararası medya, araştırma kuruluşlarının kamuya açık veri tabanlarında da bu konuda yapılmış kapsamlı bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

TÜRKMENİSTAN-ÇİN İLİŞKİLERİ

Türkmenistan, bağımsızlığa kavuştuktan bu yana uluslararası arenada "daimi tarafsız" ülke olarak varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla Aşkabat, Bağımsız Devletler Topluluğu hariç hiçbir bölgesel işbirliği projesine

128 Abbas Babahanov, "Bir Makon, Bir Yo'l: O'zaro Manfaatli Hamkorlik Uchun Katta Imkoniyat", *Ut.uz*, 10 Ağustos 2017, <https://www.ut.uz/oz/analitika/bir-makon-bir-y-l-zaro-manfaatli-amkorlik-uchun-katta-imkoniyat/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

129 Anvar Arabov, "Odin Poyas, Odin Put"-Chto Poluchit Uzbekistan?", *Kommerant*, 19 Haziran 2017, <http://kommersant.uz/mnenie/odin-poyas-odin-put>, (Erişim Tarihi: 22.11.2017).

veya askeri örgüte resmi üye olmamıştır.¹³⁰ Dünyadan kendini izole eden Türkmenistan, Orta Asya ve dünya ülkeleriyle karşılıklı ilişkilerini temel olarak ikili ilişkiler üzerinden yürütmüştür. Türkmenistan, 2013'te Çin'le ikili ilişkilerini stratejik ortaklık düzeyine taşımış olsa da Kuşak-Yol Projesi kapsamındaki mutabakat zaptını imzalamamıştır. Aynı zamanda Türkmenistan, ŞİÖ'ye ve Çin'in başını çektiği Asya Altyapı Yatırım Bankası'na (AAYB) da (kurucu üye olarak) katılmamıştır.

Aşkabat, Kuşak-Yol Projesi'ni ikili ilişkiler çerçevesinde desteklemiştir. Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbangulu Berdimuhamedov, 2017'de Çin'e gerçekleştirdiği resmi ziyaret sırasında Çin'in Kuşak-Yol İnisiyatifi kapsamında doğalgaz, temiz enerji, üretim kapasitesi ve ulaşım altyapısı gibi alanlarda işbirliğini geliştirmekten yana olduğunu belirtmiştir.¹³¹

Çin, Türkmenistan'ın en büyük dış ticaret ortağı konumundadır. 2017 senesinde Türkmenistan-Çin ilişkilerinin ticaret hacmi, 6,9 milyar doları aşmıştır. Bu ticaret, esas olarak Türkmenistan'ın Çin'e doğalgaz ihracatı üzerine kuruludur. 2009 yılında hizmete başlayan 1833 km uzunluğundaki Çin-Orta Asya doğalgaz boru hattının yapımı devam eden D akımı hizmete girdiğinde A, B, C, D hatlarının toplam yıllık gaz taşıma kapasitesi 70 milyar metreküpe ulaşmış olacaktır.¹³² Kasım 2017'ye kadar mevcut hatlar (A, B, C) üzerinden toplam 200 milyar metreküp Türkmen ve Özbek doğalgazı Çin'e ihraç edilmiştir.¹³³ Bu gaz, başta Hong Kong Özel İdari Bölgesi olmak üzere 27 Çin eyaletinde yaşayan 400 milyon Çinliye yakıt olarak dağıtılmıştır.¹³⁴ Ancak doğalgaz ihracatına dayalı ekonomiye sahip

130 Madalina Sisu Vicari, "The Eurasian Economic Union-Approaching the Economic Integration in the Post-Soviet Space by EU-emulated Elements", 2016, <http://interventionseconomiques.revues.org/2823>, (Erişim Tarihi: 17.11.2018).

131 "Xi Urges More Pragmatic Cooperation with Turkmenistan under Belt and Road Initiative", *Xinhua*, 10 June 2017, http://www.xinhuanet.com/english/2017-06/10/c_136354252.htm, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

132 Şu anda aktif olan A, B, C hatlarının toplam yıllık doğalgaz taşıma kapasitesi 55 milyar metreküptür.

133 Kamila Aliyeva, "Gas Volume Delivered Via Central Asia-China Pipeline Exceeds 200 Billion Cubic Meters", *Azar News*, 30 November 2017, <https://www.azernews.az/region/123164.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

134 "Orta Asya Doğalgazı Çin'de 400 Milyonluk Nüfusa Ulaşıyor", *China.com*, 30 Temmuz 2018, <http://turkish.china.com/news/china/543/20180730/1344322.html>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

olan Türkmenistan, önce Rusya'ya ve şimdi de Çin'e bağımlı hale gelmiştir. Dolayısıyla Aşkabat, enerji ihracatı pazarlarını çeşitlendirme arayışına girmiştir.

Türkmenistan, Kazakistan üzerinden demir yolu aracılığıyla Çin'e bağlanmıştır. Buna ek olarak Aşkabat, Kuşak-Yol Projesi'ne dâhil edilen Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu projesine katılabileceğini belirtmiştir.¹³⁵ Ayrıca Çin, İYEK projesi kapsamında Orta Asya üzerinden Avrupa ve Güney Asya pazarlarına ulaşma stratejisinin bir parçası olabileceğini düşündüğü, yapımı devam eden 635 km'lik Türkmenistan-Afganistan-Tacikistan demir yolu projesine sonraki aşamalarda katılacağını bildirmiştir.¹³⁶ Aşkabat, 2018'de hizmete açılan 1,5 milyar dolar değerindeki Türkmenbaşı Limanı'nı, Hazar Denizi üzerinden Avrupa ve Asya'yı birleştiren bölgesel bir lojistik merkez haline getirme çabası içindedir.¹³⁷ Dolayısıyla yıllık 25-26 milyon ton kargo taşıma kapasitesine sahip olan bu liman, Çin'in İYEK projesinin hedeflerine ulaşması yolunda önemli bir rol oynayabilir.

SONUÇ

Çin, İYEK projesi kapsamında Orta Asya ile başından beri iyi olan ekonomik, diplomatik ve kültürel ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Uzun vadeli devasa kredileri, enerji, altyapı ve ticaret projeleri için yaptığı milyar dolarlık yatırımlar ve ikili anlaşmalar aracılığıyla bölgenin en büyük yabancı yatırımcısı ve dış ticaret ortağı konumuna gelmiştir. Dolayısıyla Orta Asya, Çin'in "ekonomik arka bahçesine" dönüşmektedir.

135 "Turkmenistan May Participate in China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway Project", *Turon24*, 25 August 2018, <https://turon24.uz/en/sections/reports/2opvzmygb4tp-turkmenistan-may-participate-in-china-kyrgyzstan-uzbekistan-railway-project/>, (Erişim Tarihi: 16.10.2018).

136 H. Hasanov, "China, Iran and Kyrgyzstan May Join Turkmenistan-Afghanistan-Tajikistan Railway Project", *Trend.az*, 26 June 2013, <https://en.trend.az/business/economy/2165094.html>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018); Shoaib Ahmad Rahim, "The Turkmenistan-Afghanistan-Tajikistan Railway", *The Diplomat*, 9 December 2016, <https://thediplomat.com/2016/12/the-turkmenistan-afghanistan-tajikistan-railway/>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

137 "Turkmenbashi's Caspian Window and the Turkmenistan Belt and Road", *Silk Road Briefing*, 4 July 2018, <https://www.silkroadbriefing.com/news/2018/07/04/turkmenbashi-caspian-window-turkmenistan-belt-road/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

Çin'in Kuşak-Yol Projesi, Rusya ve ABD'nin ilgili projeleriyle rekabet halinde olsa da pragmatik ve çok esnek bir yapıya dönüşmüştür. Çin, bu teşebbüsünü öncelikle küresel ve bölgesel güçlerin tecrübesini, ilgili ülkelerin menfaatlerini, hassasiyetlerini dikkate alarak onlarla dolaylı ve doğrudan bir çatışmaya girmemek üzere tasarlamış ve uygulama esnasında da buna dikkat etmiştir. Örnek vermek gerekirse, ilk başta İYEK projesinin can damarları olan ana transit koridorlarından biri Rusya'yı by-pass edecek bir şekilde tasarlanmış ve sonradan Rusların tepkisi üzerine de değiştirilmiştir. 2015 yılında Moskova'nın talebi üzerine, AEB ve Kuşak-Yol Projeleri resmi olarak birbirine uyumlulaştırılmış ve önceden belirlenen sınırlı işbirliği alanları çerçevesinde bağlanmıştır. 2016 yılında da Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in Çin'e resmi ziyareti sırasında Kazak milli kalkınma projesi- "Nurlu Yol" ve İYEK projesi arasında işbirliği anlaşması imzalanmıştır.¹³⁸ Pekin yönetimi, Orta Asya ve Güney Asya'yı birbirine bağlayacağı düşünülen altyapı ve enerji projeleri kapsamında kendisinin Kuşak-Yol Projesi ve ABD'nin Yeni İpek Yolu Projesi arasında işbirliğine gitmiştir.

Çin, Avrasya ve Afrika'da yeni bir kapsayıcı altyapı ağı oluşturmaya çalışıyor gibi görünse de esas amacın Çin merkezli yeni bir dünya düzenini şekillendirmek olduğunu tahmin etmek mümkündür. Nitekim tarih boyunca tüm "yeni düzenler" altyapıyla başlamıştır. Orta Asya ise bu küresel ağ ve "düzen" kapsamında kilit bir transit güzergâh ve hammadde kaynağı rolünü üstlenmiştir. Bu çerçevede Pekin, mevcut ve yeni kara, demir ve hava yollarıyla Orta Asya üzerinden Avrupa, Güney Asya ve Orta Doğu'ya ulaşmayı hedeflemiştir. Bu amaçla Çin desteğiyle mevcut kara ve demir yolları tamir edilmiş, tüneller açılmış, Batı Çin-Batı Avrupa kara ve demir yolu transit koridoru, Kazakistan-Türkmenistan-İran demir yolu, Karadeniz'in Kazakistan kıyısındaki Aktau Limanı, Türkmenistan kıyısındaki Türkmenbaşı Limanı kurulmuştur. Çin-Kırgızistan-Özbekistan

138 The Official Web Site of the Government of the Republic of Kazakhstan, "Trade Turnover Between Kazakhstan and China Increased by 30%", 18 April 2017, <http://www.government.kz/en/novosti/1008663-trade-turnover-between-kazakhstan-and-china-increased-by-30.html>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

demir yolu ve Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı'nın D akımının inşasına devam edilmiştir.

Orta Asya'dan Çin'e hammadde ihracatı, İYEK projesi kapsamındaki ekonomik ilişkilerin önemli bir boyutunu teşkil etmiştir. Kazakistan petrol, gaz ve uranyum, Türkmenistan gaz, Özbekistan gaz ve pamuk ihracatının büyük bir kısmını Çin'e yönlendirmiştir. Kırgızistan ve Tacikistan Çin'e olan borcunu kendi topraklarındaki altın ve diğer değerli madenlerin işletme hukukunu Çinli şirketlere devrederek ödemiştir. Bu da yetmemiş Tacikistan borcunun bir kısmının silinmesi karşılığında topraklarının yaklaşık yüzde birini Çin'e vermek zorunda kalmıştır.

Çin için Orta Asya'da ekonomik genişleme, ABD ve Rusya'nın bölgede artan etkisini azaltmanın anahtarı olmuştur. Üstelik bölgesel otoriter yönetimler iç işlerine karışmadığı sürece Çin ile güçlü ekonomik ilişkileri sürdürmeyi tercih etmiştir. Bu nedenle, Rus ve Amerikan projelerinin vaat edilen faydaları, Orta Asya ülkelerini Çin'den gelen geniş ekonomik ve ticari fırsatlara sırt çevirmeye teşvik edememiştir.

Çin'in Orta Asya'nın enerji piyasasına girişi, ülkenin güvenliği ve ekonomik büyümesine yeni bir boyut kazandırmaktadır. Dolayısıyla Orta Asya'da Çin'in başlıca önceliklerini Sincan Uygur Özerk Bölgesi ve Afganistan sınırındaki güvenlik durumunu kontrol altında tutmak, petrol ve doğalgaz boru hatlarının güvenliğini sağlamak ve daha fazla kaynağa erişerek bölgedeki ekonomik çıkarlarına yönelik tehditleri Orta Asya ülkelerini kendi yanına çekerek ortadan kaldırmak şeklinde sıralayabiliriz.

Çin, Kuşak ve Yol Projesi aracılığıyla Orta Asya ülkeleriyle güçlü ekonomik ilişkiler geliştirmiş ve bu ülkelerin kendisine olan ekonomik ve finansal bağımlılığını artırmıştır. Tüm ŞİÖ¹³⁹ ülkeleri Kuşak-Yol Projesi

139 ŞİÖ'nün bölgesel ve küresel çıkarlar için nasıl kullanıldığı doğrultusunda detaylı bir analiz için bankınız: M. Turgut Demirtepe-İbrahim Erdoğan, "Bölgesel Çıkarlar ve Küresel Hedefler Odağında Şanghay İşbirliği Örgütü", M. Turgut Demirtepe, Güner Özkan, Ed., *Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik*, USAK Yayınları, Ankara 213, s. 83-103.

güzergâhlarında yer aldığından dolayı bu örgüt, Çin'in başını çektiği AAYB ile birlikte Kuşak-Yol Projesi'nin siyasi ve ekonomik uygulama araçlarından biri olarak kullanılmıştır. Pekin, elindeki ekonomik ve finansal enstrümanları kullanarak bölge ülkelerinin çıkarlarının kendi çıkarlarıyla uyumlaştırılmasını sağlamış ve hassas konularda Çin'in, Orta Asya hükümetleri düzeyinde veya onlara bağlı olan resmi medya kuruluşları tarafından eleştirilmesini dolaylı bir şekilde engellemiştir. Pekin, "Tek Çin" siyaseti konusunda Orta Asya ülkelerinin desteğini alarak jeostratejik çıkarlarına ulaşmak için elindeki ekonomik avantajları kullanmıştır.

İYEK projesinin Orta Asya'daki başarılı performansına rağmen bölgesel güvenliğin bozulması, olası ekonomik kriz, otoriter rejimlerin daha demokratik olanlarla değişimi, Çinli firmaların kötü yönetimi ve ihmalleri,¹⁴⁰ Çin karşıtı hareketlerin artması, Pekin'in etkisinin bölgede daha da genişlemesini engelleyebilir. Hatta Çin-Orta Asya ilişkilerine meydan okuyabilecek potansiyel riskler doğurabilir. Ayrıca Çin'in Kuşak-Yol Projesi'nin diğer ülkelerle ilgili davranışları da beklenen sonucu etkileyebilir.

Son olarak Orta Asya ülkeleri bölgede büyüyen Çin varlığının ekonomik dinamizminden ve jeostratejik etkisinden maksimum derecede istifade etmeye çalışmakla birlikte, Pekin'in potansiyel demografik ve kültürel nüfuzundan derin endişe duymuştur.¹⁴¹ Çin faktörü, genelde Orta Asya ülkelerinin tamamı, özelde ise söz konusu ülkeye sınırdaş olan Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan için her zaman bir büyük fırsat ve tehdit unsuru

140 Malezya ve Kazakistan örneği Çinli şirketlerin yabancı ülkelerdeki ihaleleri kazanmak için rüşvet ve diğer yasadışı yöntemleri kullandığının bir göstergesi olmuştur. İddialara göre Malezya'nın önceki Başbakanı Najib Razak yolsuzlukla yağmalanan ve borca batan devlet ekonomisini kurtarmak ve iktidarda kalmak için Çin şirketleriyle ülkesinin menfaatlerine aykırı olan anlaşmaları rüşvet ve siyasi destek karşılığında imzalamıştır. Malezya'daki ekonomik sıkıntıları fırsat bilen Çin, Güney Çin Denizi'ni Hint Okyanusu'na bağlayan ve dünya ticaretinde stratejik öneme haiz olan Malakka Boğazı'ndaki konumunu güçlendirmeye çalışmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Hannah Beech, "We Cannot Afford This: Malaysia Pushes Back Against China's Vision" *The New York Times*, 20 August 2018, <https://www.nytimes.com/2018/08/20/world/asia/china-malaysia.html>, (Erişim Tarihi: 23.08.2018).

141 Sebastien Peyrouse, "Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia", *Journal of Eurasian Studies*, 2016, 7, s. 15.

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

olarak algılanmıştır. Dolayısıyla bölge ülkelerinin Çin’le olan münasebetleri kendi ekonomik, siyasi ve jeopolitik çıkarları ve “tehlikeli” bir komşuya gösterilmesi gereken itibar zorunluluğuna dayanan güç dengesine göre şekillenmektedir.

KAYNAKÇA

“Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People’s Republic of China”, *US Department of Defense*, 2018, <https://media.defense.gov/2018/Aug/16/2001955282/-1/-1/1/2018-CHINA-MILITARY-POWER-REPORT.PDF>, (Erişim Tarihi: 22.08.2018).

“Backgrounder: Economic Corridors under Belt and Road Initiative”, *Xinhua*, 9 May 2017, http://www.xinhuanet.com/english/2017-05/09/c_136268314.htm, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“Bishkekda “Xitoylik Qirg’izlarni Himoya Qilish Qo’mitasi” Tashkil Etildi”, *Ozodlik Radiosi*, 30 Kasım 2018, <https://www.ozodlik.org/a/29629799.html>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).

“Bishkekdagi Xitoy Elchixonasi Oldida Norozilik Namoyishi O’tkazildi”, *Ozodlik Radiosi*, 21 Aralık 2018, <https://www.ozodlik.org/a/29668479.html>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).

“China Remains Guaranteed Uranium Market for Kazakhstan”, *Azernews*, 27 February 2018, <https://www.azernews.az/region/127948.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“China Signs Deals Worth \$3 Bln with Kyrgyzstan”, *Reuters*, 11 September 2013, <https://www.reuters.com/article/kyrgyzstan-china-investment/china-signs-deals-worth-3-bln-with-kyrgyzstan-idUSL5N0H739G20130911>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“China Uighurs: Xinjiang Legalises ‘Re-education’ Camps”, *BBC*, 10 October 2018. <https://www.bbc.com/news/world-asia-45812419>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

“China, Kazakhstan Renew Currency Swap Deal”, *The State Council People’s Republic of China*, 15 December 2014, http://english.gov.cn/news/international_exchanges/2014/12/15/content_281475024236560.htm, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

"China, Kyrgyzstan Agree to Establish Comprehensive Strategic Partnership", *Xinhua*, 6 June 2018, http://www.xinhuanet.com/english/2018-06/07/c_137235571.htm, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

"China, Tajikistan Launch Currency Swap Deal", *Xinhua*, 13 December 2015, http://www.xinhuanet.com/english/2015-12/13/c_134912450.htm, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

"China-Central Asia Trade Accelerates", *Xinhua*, 16 October 2013, <http://english.people.com.cn/business/8427374.html>, (Erişim Tarihi: 08.04.2020).

"Chinese Railway Project Viewed as Expansion Campaign in Central Asia", *Central Asia Daily*, 30 August 2018, <http://centralasiadaily.org/news/foreign-relations/492-chinese-railway-project-viewed-as-expansion-campaign-in-central-asia.html>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

"Construction of Tajik Section of Turkmenistan-China Gas Pipeline Starts, Says Tajik Official", *Asia-Plus*, 31 January 2018, <https://news.tj/en/news/tajikistan/economic/20180131/construction-of-tajik-section-of-turkmenistan-china-gas-pipeline-starts-says-tajik-official>, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

"Eradicating Ideological Viruses": China's Campaign of Repression Against Xinjiang's Muslims", *Human Rights Watch*, September 2018. https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/china0918_web.pdf, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

"Fifteen Protesters Arrested Over Unrest At Kyrgyz Gold-Mining Site", *Radio Liberty*, 17 April 2018, <https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-15-protesters-arrested-over-unrest-at-gold-mining-site/29172272.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

"Flow of Natural Gas from Central Asia", *China National Petroleum Corporation*, 2014, <http://www.cnpc.com.cn/en/>

FlowofnaturalgasfromCentralAsia/FlowofnaturalgasfromCentralAsia2.shtml, (Erişim Tarihi: 15.09.2018).

“How Can Iran’s Involvement Affect China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway Project?”, *Azernews*, 22 June 2018, <https://www.azernews.az/region/133809.html>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

“Interview: Belt and Road Initiative Bolster China-Tajikistan Ties, Says Ambassador”, *Xinhua*, 9 October 2018, http://www.xinhuanet.com/english/2018-10/10/c_137521680.htm, (Erişim Tarihi: 08.11.2018).

“Kazakh-Chinese Cooperation Under One Belt, One Road Initiative Discussed in Astana”, *Press Service of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan*, 07 September 2018, <https://primeminister.kz/en/news/all/17096>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

“Kazakh-Chinese Industrial Projects Exceed \$27 Billion”, *Agencia EFE*, 14 February 2018, <https://www.efe.com/efe/english/business/kazakh-chinese-industrial-projects-exceed-27-billion/50000265-3523943#>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

“Kazakhstan-Chinese Relations at the Present Stage”, *National Digital History*, 22 June 2014, <http://e-history.kz/en/contents/view/2162>, (Erişim Tarihi: 12.10.2018).

“Khorgos Gateway: Where East Meets West”, *BBC*, 30 October 2017, <https://www.bbc.co.uk/programmes/n3ct3fk6>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018).

“Kirgizy Protiv Kitaya”, *Youtube*, 16 Şubat 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=CC0s1ZHGXB>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).

“Kitayskiye Vlasti Otpravili v Lagerya Perevospitaniya Boleye 50 Tysyach Etnicheskikh Kirgizov”, *Fergananeews*, 21 Kasım 2018. <https://www.fergananeews.com/news/34215>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

“Minyust Oposaetsya Yavleniya v Strane Kitayskogo Kvartala”, *IA Regnum*, 7 Mart 2012. <http://regnum.ru/news/kirghizia/1507337.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“Miting Protiv Kitayskoy Ekspansii Proshol v Kirgizii”, *News.ru*, 7 Ocak 2019, <https://news.ru/v-mire/miting-protiv-kitajskoj-ekspansii-proshel-v-kirgizii/>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).

“O‘zbekiston “Bir Makon Bir Yo‘l” Loyihasi Doirasida Yuk Oqimlari Boshqaruvini Bixillashtirishni Taklif Etmoqda”, *Kommersant.uz*, 21 Haziran 2017, <http://kommersant.uz/uz/yangiliklar/uzbekiston-bir-makon-bir-jul-loji-asi-doirasida-yuk-o-implari-bosh-aruvini-birhillashtirishni-taklif-ilmo-da>, (Erişim Tarihi: 27.09.2017).

“O‘zbekiston-Xitoy: Strategik Sheriklikni Mustahkamlash Yo‘lida”, *O‘zbekiston Ovozi*, 07 Eylül 2012, http://uzbekistonovozi.uz/articles/index.php?ELEMENT_ID=12551, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“Op-Ed: How Kyrgyzstan Became a Pawn in China’s Game”, *Central Asia Daily*, 5 May 2018, <http://centralasiadaily.org/news/opinions/386-op-ed-how-kyrgyzstan-became-a-pawn-in-chinas-game.html>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

“Orta Asya Doğalgazı Çin’de 400 Milyonluk Nüfusa Ulaşıyor”, *China.com*, 30 Temmuz 2018, <http://turkish.china.com/news/china/543/20180730/1344322.html>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018).

“Our Bulldozers, Our Rules”, *The Economist*, 2 July 2016, <https://www.economist.com/news/china/21701505-chinas-foreign-policy-could-reshape-good-part-world-economy-our-bulldozers-our-rules>, (Erişim Tarihi: 04.02.2019).

“Pravitel’stvo Ozvuchilo Dannyye o Chisle Inostrantsev v Kyrgyzstane-po Stranam”, *Radio Azattik*, 17 Ocak 2019, <https://rus.azattyk.com>

org/a/29715342.html?fbclid=IwAR0gF1SgShogkYYSoQUP3JKDOWpEz_huY2u5PLXxYO8xNAsJm1LZPLVb51E, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).

“Prezident-Diplomat. Kakoy Budet Kitayskaya Politika Tokayeva?, *Central Asia Analytical Network*, 28 March 2019, <https://cutt.ly/myY2r9G>, (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

“Qirg'izistonda Xitoydagi Uyg'urlar, Qirg'izlar va Qozoqlarni Himoya Qilishga Bag'ishlangan Namoyish Bo'lib O'tdi”, *Ozodlik Radiosi*, 6 Aralık 2018, <https://www.ozodlik.org/a/29640293.html>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).

“Qozog'iston “Qayta Tarbiyalash Lagerlari” Yuzasidan Xitoyga Nota Yo'lladi”, *Ozodlik Radiosi*, 6 Kasım 2018. <https://www.ozodlik.org/a/29584838.html>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

“Rinok “Dordoy” Kormit 600 Tisyach Chelovek”, *Kabar*, 1 Oktyabr 2014.

“Rivals for Authority in Tajikistan's Gorno-Badakhshan”, *International Crisis Group*, 14 March 2018, <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/b087-rivals-for-authority-in-tajikistan.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

“Second Belt and Road Forum to Be Held April 25-27 in Beijing”, *CGTN*, 19 April 2019, <https://news.cgtn.com/news/3d3d774d7945544d34457a6333566d54/index.html>, (Erişim Tarihi: 26.04.2019).

“Shavkat Mirziyoev Vystupil v Ramkakh Foruma “Odin Poyas, Odin Put”, *UzReport TV*, 15 Mayıs 2017, http://news.uzreport.uz/news_2_r_152038.html <https://www.youtube.com/watch?v=HZYCGSviUj4>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“Speech by Chinese President Xi Jinping to Indonesian Parliament”, *ASEAN-China Center*, 3 October 2013, http://www.asean-china-center.org/english/2013-10/03/c_133062675.htm, (Erişim Tarihi: 06.01.2019).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

“Tadzhikistan i Kitay Vedut Peregovory o Stroitel’stve TETS “Fon-Yagnob”, *Avesta*, 25 Aralık 2017, <http://avesta.tj/2017/12/25/tadzhikistan-i-kitaj-vedut-peregovory-o-stroitelstve-tets-fon-yagnob/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

“Tadzhikistan i YevrAzES: Vstupat’ ili ne Vstupat’?”, *Asia-Plus*, 28 Temmuz 2015, <http://old.news.tj/ru/newspaper/article/tadzhikistan-i-evrazes-vstupat-ili-ne-vstupat>, (Erişim Tarihi: 17.11.2018).

“Tajik Energy Minister Confirms Work Resumed on Central Asia-China Gas Pipeline”, *IntelliNews*, 2 February 2018, <http://www.intellinews.com/tajik-energy-minister-confirms-work-resumed-on-central-asia-china-gas-pipeline-136162/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

“Tajikistan: China’s Advance Causing Increasing Unease among Tajiks”, *Eurasianet*, 14 February 2011, <https://eurasianet.org/tajikistan-chinas-advance-causing-increasing-unease-among-tajiks>, (Erişim Tarihi: 06.11.2018).

“Tajikistan’s Relations with Its Creditors to Prove Key Source of Risk”, *Fitch Solutions*, 31 July 2018, <https://www.fitchsolutions.com/country-risk-sovereigns/tajikistans-relations-its-creditors-prove-key-source-risk-31-07-2018>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“Tales From the New Silk Road”, *Radio Liberty*, 11 January 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=zsmOrtaAsyaHFcEag>, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

“TBEA Can Get License for Further Mining Deposit If Profit from the Gold Deposits Doesn’t Cover the Cost of CHP Plant”, *Asia-Plus*, 1 May 2018, <https://news.tj/en/news/tajikistan/economic/20180501/tbea-can-get-license-for-further-mining-deposit-if-profit-from-the-gold-deposits-doesnt-cover-the-cost-of-chp-plant>, (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

“The Ministry of Foreign Affairs Holds a Briefing for Chinese and Foreign Media on President Xi Jinping’s Attendance at the Second Belt and Road Forum for International Cooperation (BRF)”, *The Ministry of Foreign Affairs of P.R.C.*, 19 April 2019, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1657216.shtml, (Erişim Tarihi: 26.04.2019).

“The Perils of China’s “Debt-Trap Diplomacy”, *The Economist*, 6 September 2018, <https://www.economist.com/asia/2018/09/08/the-perils-of-chinas-debt-trap-diplomacy>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

“Trade Turnover Between Kazakhstan and China Increased by 30%”, *The Official Web Site of the Government of the Republic of Kazakhstan*, 18 April 2017, <http://www.government.kz/en/novosti/1008663-trade-turnover-between-kazakhstan-and-china-increased-by-30.html>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

“Turkmenbashi’s Caspian Window and the Turkmenistan Belt and Road”, *Silk Road Briefing*, 4 July 2018, <https://www.silkroadbriefing.com/news/2018/07/04/turkmenbashis-caspian-window-turkmenistan-belt-road/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“Turkmenistan May Participate in China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway Project”, *Turon 24*, 25 August 2018, <https://turon24.uz/en/sections/reports/2opvzmygb4tp-turkmenistan-may-participate-in-china-kyrgyzstan-uzbekistan-railway-project->, (Erişim Tarihi: 16.10.2018).

“U.S. Support for the New Silk Road”, *U.S. Department of State*, <https://2009-2017.state.gov/p/sca/ci/af/newsilkroad//index.htm>, (Erişim Tarihi: 05.04.2020).

“Uygur Türklerinin Toplandığı Kamp Gazetecilere Açıldı”, *Euronews*, 6 Ocak 2019, <https://tr.euronews.com/2019/01/06/uygur-turklerinin-toplandigi-kamp-gazetecilere-acildi>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

“Vneshniy Dolg Kyrgyzstana za God Vyros na 337 mln Dollarov. Infografika”, *Sputnik*, 20 Mart 2018, <https://ru.sputnik.kg/economy/20180320/1038252496/kyrgyzstan-vneshnij-dolg-infografika.html>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

“World Bank: Debt Service Costs on the Rise in Tajikistan”, *Asia-Plus*, 27 May 2013, <http://www.news.tj/en/news/world-bank-debt-service-costs-rise-tajikistan>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“Xi Urges More Pragmatic Cooperation with Turkmenistan under Belt and Road Initiative”, *Xinhua*, 10 June 2017, http://www.xinhuanet.com/english/2017-06/10/c_136354252.htm, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

ABDRISAYEV, Ermek, “Proyekt “Taza Koom”. Pomoshch’ Mezhdunarodnogo Soobshchestva”, *Kabar.kg*, 13 Aralık 2017, <http://kabar.kg/news/iatic-kabar-proekt-taza-koom-pomoshch-mezhdunarodnogo-soobshchestva/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

ABI-HABIB, Maria, “How China Got Sri Lanka to Cough Up a Port”, *NY Times*, 25 June 2018, <https://www.nytimes.com/2018/06/25/world/asia/china-sri-lanka-port.html>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

ALFF, Henryk, “Flowing Goods, Hardening Borders? China’s Commercial Expansion into Kyrgyzstan Re Examined”, *Eurasian Geography and Economics*, 57(3), 2016, s. 433-456.

ALIYEVA, Kamila, “Gas Volume Delivered Via Central Asia-China Pipeline Exceeds 200 Billion Cubic Meters”, *Azer News*, 30 November 2017, <https://www.azernews.az/region/123164.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

ALIYEVA, Kamila, “Tajikistan’s Export Records Growth”, *Azer News*, 17 January 2018, <https://www.azernews.az/region/125666.html>, (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

ALTYNSARINA, Elya, “Key Belt and Road Node Bears Potential for Much Gain for Kazakhstan, China and Beyond”, *Astana Times*, 9 October

2018, <https://astanatimes.com/2018/10/key-belt-and-road-node-bears-potential-for-much-gain-for-kazakhstan-china-and-beyond/>, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

ANDERSON, Danny, "Risky Business: A Case Study of PRC Investment in Tajikistan and Kyrgyzstan", *China Brief*, 18(14), 9 August 2018.

ARABOV, Anvar, "Odin Poyas, Odin Put"-Chto Poluchit Uzbekistan?", *Kommersant*, 19 Haziran 2017, <http://kommersant.uz/mnenie/odin-poyas-odin-put>, (Erişim Tarihi: 22.11.2017).

Asian Development Bank, *Meeting Asia's Infrastructure Needs*, Manila 2017.

ATOVULLOEV, Bakhtiyor, "Tajikistan is Turning into the New Province of China", *Tajik Opposition*, 30 December 2016, <https://tajikopposition.com/2016/12/30/tajikistan-is-turning-into-the-new-province-of-china-eurasianews/>, (Erişim Tarihi: 07.11.2018).

BABAHANOV, Abbas, "Bir Makon, Bir Yo'l: O'zaro Manfaatli Hamkorlik Uchun Katta Imkoniyat", *Ut*, 10 Ağustos 2017, <https://www.ut.uz/oz/analitika/bir-makon-bir-y-l-zaro-manfaatli-amkorlik-uchun-katta-imkoniyat/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

BEECH, Hannah, "We Cannot Afford This: Malaysia Pushes Back Against China's Vision" *The New York Times*, 20 August 2018, <https://www.nytimes.com/2018/08/20/world/asia/china-malaysia.html>, (Erişim Tarihi: 23.08.2018).

BEECH, Hannah, "We Cannot Afford This": Malaysia Pushes Back Against China's Vision", *The New York Times*, 20 August 2018, <https://www.nytimes.com/2018/08/20/world/asia/china-malaysia.html>, (Erişim Tarihi: 23.08.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

BITABAROVA, Assel, "Contested Views of Contested Territories: How Tajik Society Views the Tajik-Chinese Border Settlement", *Eurasia Border Review*, 6(1), 2016, s. 63-81.

BITABAROVA, Assel, "Unpacking Sino-Central Asian Engagement along the New Silk Road: A Case Study of Kazakhstan", *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 7(2), 2018, s. 149-173.

BLANK, Stephen, "Revising the Border: China's Inroads into Tajikistan", *China Brief*, 11(14), 29 July 2011, s. 11-13.

BURKHANOV, Aziz-Yu-Wen Chen, "Kazakh Perspective on China, the Chinese, and Chinese migration", *Ethnic and Racial Studies*, 39(12), 2016, s. 2129-2148.

CHEN, Yueyi, "Belt and Road Initiative Increases Sovereign Debt Risks in Tajikistan", 23 July 2018, <https://globalriskinsights.com/2018/07/belt-and-road-initiative-increases-sovereign-debt-risks-in-tajikistan/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

CHORSHANBIYEV, Payrav, "TVEA Vernet Potrachennyne na Vozvedeniye TETS «Dushanbe-2» Den'gi iz Dvukh Zolotonosnykh Rudnikov", *News tj*, 11 Nisan 2018, <https://news.tj/ru/news/tajikistan/economic/20180411/tvea-vernet-potrachennie-na-vozvedenie-tets-dushanbe-2-dengi-iz-dvuh-zolotonosnih-rudnikov>, (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

COOLEY, Alexander, *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*, Oxford University Press, New York 2012.

ÇELİK, Kadir Ertaç-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), Aralık 2019, s.11-41.

DEMİRTEPE, M. Turgut-İbrahim Erdoğan, "Bölgesel Çıkarlar ve Küresel Hedefler Odağında Şanghay İşbirliği Örgütü", M. Turgut Demirtepe, Güner

Özkan, Ed., *Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik*, USAK Yayınları, Ankara 2013, s. 3-103.

DEMİRTEPE, M. Turgut-İzzet Ahmet Bozbey, "Accommodation or Assimilation? Chinese Government Policies Toward Uyghur Minority", *USAK Yearbook of Politics and International Relations*, 5, 2012, s.151-174.

DILLEEN, Connor, "More Than Just about Belt and Road: Does China Hold Territorial Ambitions in Central Asia?", *Aspi Strategist*, 11 September 2017, <https://www.aspistrategist.org.au/just-belt-road-china-hold-territorial-ambitions-central-asia/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

DIWAKAR, Amar, "China's Debt-Trap Diplomacy Along the Belt and Road", *The Wire*, 10 August 2018, <https://thewire.in/world/china-debt-trap-diplomacy-bri>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

DOLUKHANOV, Fikret, "Kazakh-Chinese Co-op Center Has No Analogues, Says ICBC "Khorgos" (Exclusive)", *Trend.az*, 26 May 2018, <https://en.trend.az/business/economy/2908915.html>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018).

DUKHANOVA, Diana, "Tajikistan, Turkmenistan Submit to Chinese Capture", 14 June 2016, *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/tajikistan-turkmenistan-submit-chinese-capture>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

EROL, Mehmet Seyfettin der., *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun*, Barış Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2011.

EROL, Mehmet Seyfettin, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 2012, s.1-20.

EROL, Mehmet Seyfettin-Kadir Ertaç Çelik, "Türk Dünyası'nda İşbirliği Denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17(2), Kış 2017, s. 15-32.

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

ESZTERHAI, Viktor, "The Geopolitical Significance of One Belt, One Road from a Historical Perspective", *Belt and Road Center*, 23 October 2017, <http://beltandroadcenter.org/2017/10/23/the-geopolitical-significance-of-one-belt-one-road-from-a-historical-perspective/>, (Erişim Tarihi: 14.01.2019).

Eurasian Development Bank, "EDB Integration Barometer-2016: Fifth Wave of the Survey", 2016, https://eabr.org/upload/iblock/a97/edb_centre_2016_report_40_edb_integration_barometer_eng.pdf, (Erişim Tarihi: 27.02.2019).

Eurasian Economic Commission, "Agreement Signed on Trade and Economic Cooperation Between EAEU and PRC", *Eurasian Commission*, 17 May 2018, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/17-05-2018-5.aspx>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

FERNHOLZ, Tim, "Eight Countries in Danger of Falling into China's 'Debt Trap'", *qz*, 7 March 2018, <https://qz.com/1223768/>, (Erişim Tarihi: 06.11.2018).

GOBLE, Paul, "China's Plan for Railway to Uzbekistan is Transforming Central Asian Geopolitics", *Eurasia Daily Monitor*, 16(40), 21 March 2019.

GORST, Isabel "Kazakhstan and China Agree \$1bn Currency Swap", *FT*, 13 June 2011, <https://www.ft.com/content/cfd07dbc-f514-314c-be1c-784f29f32036>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018).

HASANOV, H., "China, Iran and Kyrgyzstan May Join Turkmenistan-Afghanistan-Tajikistan Railway Project", *Trend.az*, 26 June 2013, <https://en.trend.az/business/economy/2165094.html>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

HE, Amy "Silk Road Connects China to the World", *China Daily*, 31 March 2015, http://usa.chinadaily.com.cn/us/2015-03/31/content_19965235.htm, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

HODZI, Obert-Yu-Wen Chen, "The Great Rejuvenation? China's Search for a New "Global Order", *ISDP*, October 2017, <http://isdpeu/content/uploads/2016/11/2017-asia-paper-hodzi-chen-the-great-rejuvenation.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

HUANG, Kristin, "Why Chinese Investors are Struggling to Gain a Foothold in Tajikistan", *SCMP*, 07 October 2017, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2113810/why-chinese-investors-are-struggling-gain-foothold>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

HURLEY, John vd., "Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective", *CGDEV*, March 2018, s. 11-28, <https://www.cgdev.org/sites/default/files/examining-debt-implications-belt-and-road-initiative-policy-perspective.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.11.2018).

KARACA, Nihal Bengisu, "Kaşgarlı Mahmud" Demeyin, CIA'ye Çalıştığınız Düşünülebilir...", *Habertürk*, 15 Ocak 2019, <https://www.haberturk.com/yazarlar/nihal-bengisu-karaca/2292619-kasgarli-mahmud-demeyin-ciaye-calistiginiz-dusunulebilir>, (Erişim Tarihi: 21.01.2019).

KARAYEV, Sayfiddin, "18 tys. Gektarov Zemli Arenduyut Kitayskiye Fermery v Tadzhiqistane", *News.tj*, 20 Temmuz 2018, <https://news.tj/ru/news/tajikistan/economic/20180720/18-tis-gektarov-zemli-arenduyut-kitaiskie-fermeri-v-tadzhiqistane>, (Erişim Tarihi: 07.11.2018).

KUDRYAVTSEVA, Tat'yana, "Gosdolg Kyrgyzstana. Na Kazhdom Zhitele Strany po \$703", *24.kg*, 10 Nisan 2018, <https://24.kg/ekonomika/81094/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

LAIN, Sarah, "The Potential and Pitfalls of Connectivity along the Silk Road Economic Belt", Marlene Laruelle, der., *China's Belt and Road Initiative and Its Impact in Central Asia*, The George Washington University, Washington, D.C. 2018.

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

LARUELLE, Marlene, "Introduction. China's Belt and Road Initiative. Quo Vadis?", Marlene Laruelle, der., *China's Belt and Road Initiative and Its Impact in Central Asia*, The George Washington University, Washington, D.C. 2018, s. xi-xii.

LARUELLE, Marlène-Sébastien Peyrouse, *China as a Neighbor: Central Asian Perspectives and Strategies*, Singapore 2009.

LARUELLE, Marlène-Sébastien Peyrouse, *The Chinese Question in Central Asia: Domestic Order, Social Change and the Chinese Factor*, Columbia University Press, New York 2012.

LELYVELD, Michael, "China Nears Limit on Central Asian Gas", *RFA*, 25 June 2018, https://www.rfa.org/english/commentaries/energy_watch/china-nears-limit-on-central-asian-gas-06252018100827.html, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

LEVINA, Maria, "Kyrgyzstan: China Demands to Protect Investor after Locals Burnt Gold-processing Plant", *Timesca*, 13 April 2018, <https://www.timesca.com/index.php/news/19611-kyrgyzstan-china-demands-to-protect-investor-after-locals-burnt-gold-processing-plant>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

MARTINA, Michael-Robert Birsell, "China Joins Afghanistan, Pakistan, Tajikistan in Security Alliance", *Reuters*, 4 August 2016, <https://www.reuters.com/article/us-china-security-idUSKCN10F1A6>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, "Nurly Zhol: A Road to the Future", *mid*, 2018, <http://mid.gov.kz/en/kategorii/nurly-zhol-put-v-budushchee>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

MUSABAEVA, Anar, "Antikitayskaya Tema v Kyrgyzstane Priobrela Novyy Impul's", *CAA-Network*, 21 Ocak 2019, http://caa-network.org/archives/15113?fbclid=IwAR2Wq73L_

BNjp1vfYjHU5JqcadoE0bRUhOi6l6p7d4JzaCEpjo9zUG5mUzg, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).

MUZALEVSKY, Roman, "China's Long March Into Central Asia", *Stratfor*, 27 April 2016, <https://worldview.stratfor.com/article/chinas-long-march-central-asia>, (Erişim Tarihi: 12.09.2018).

National Bureau of Statistics of China, *Chinese Statistical Yearbooks 2012-2017*, <http://www.stats.gov.cn/english/Statisticaldata/AnnualData/>, (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

NEBEHAY, Stephanie, "U.N. Says It Has Credible Reports That China Holds Million Uighurs in Secret Camps", *Reuters*, 10 August 2018. <https://www.reuters.com/article/us-china-rights-un/u-n-says-it-has-credible-reports-that-china-holds-million-uighurs-in-secret-camps-idUSKBN1KV1SU>, (Erişim tarihi 09.01.2019).

NURSHAYEVA, Raushan, "Kazakh Leader Delays Land Reform, Yielding to Protests", *Reuters*, 5 May 2016, <https://www.reuters.com/article/us-kazakhstan-president/kazakh-leader-delays-land-reform-yielding-to-protests-idUSKCN0XW1C5>, (Erişim Tarihi: 20.10.2018).

O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi, "Tashqi Savdo Statistikasi", 2018, *Stat.uz*, <https://stat.uz/uz/press-sluzhba/novosti-gks/432-analiticheskie-materialy-uz/3845-tashqi-savdo-statistikasi1>
<https://stat.uz/uz/press-sluzhba/novosti-gks/432-analiticheskie-materialy-uz/2025-tashqi-savdo-statistikasi> <https://stat.uz/uploads/docs/ves-yan-dek-2017-uz.pdf> <https://stat.uz/uploads/docs/ves-yan-dek18-uz.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).

O'zA, "O'zbekiston Respublikasi va Xitoy Xalq Respublikasining Har Tomonlama Strategik Sheriklik Munosabatlarini Yanada Chuqurlashtirish To'g'risida Qo'shma Bayonoti", *uza.uz*, 18 Mayis 2017, <http://uza.uz/>

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

uz/politics/o-zbekiston-respublikasi-va-xitoy-xalq-respublikasining-har--18-05-2017, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

O'zbekiston Respublikasi Tashqi İşlar Vazirligi, "O'zbekiston-Xitoy: O'zaro İshonch va Mustahkam Do'stlikka Asoslangan Hamkorlikning Yuksak Natijalari", 16 Mayıs 2017, *Özbekistan Dışışleri Bakanliğı*, <https://mfa.uz/uz/press/news/2017/05/11007/> <https://www.youtube.com/watch?v=x2vZAQrYK50> https://www.youtube.com/watch?time_continue=24&v=Ly7xD7ADfaU, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, "Committee on the Elimination of Racial Discrimination Reviews the Report of China", 13 August 2018, <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23452&LangID=E>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

OTERO-IGLESIAS, Miguel, "Renminbi Internationalisation: Stuck in Mid-River-for Now", 4 July 2018, <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/4da79f91-0b4a-4dd4-a018-03c64a7474db/ARI84-2018-Oterolglesias-Renminbi-internationalisation-stuck-mid-river-for-now.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=4da79f91-0b4a-4dd4-a018-03c64a7474db>, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

PANFILOVA, Victoria, "Uzbekistan Gains Access to Gwadar Port and Turkey by Rail", *Vestnikkavkaza*, 21 June 2018, <http://vestnikkavkaza.net/analysis/Uzbekistan-gains-access-to-Gwadar-Port-and-Turkey-by-rail.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

PANNIER, Bruce, "Central Asian Land and China", *rferl*, 02 May 2016, <https://www.rferl.org/a/central-asian-land-and-china/27711366.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

PANNIER, Bruce, "Prospect of Chinese Farmers Brings Controversy to Kazakh Soil", *rferl*, 17 December 2009, https://www.rferl.org/a/Prospect_

Of_Chinese_Farmers_Brings_Controversy_To_Kazakh_Soil/1906896.html, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

PARKER, Sam-Gabrielle Chefitz, "Debtbook Diplomacy: China's Strategic Leveraging of its Newfound Economic Influence and the Consequences for U.S. Foreign Policy", *Belfer Center*, May 2018, <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/Debtbook%20Diplomacy%20PDF.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

PETRIC, Boris, *Where Are All Our Sheep?: Kyrgyzstan, A Global Political Arena*, Berghahn Books, New York 2015.

PEYROUSE, Sebastien, "Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia", *Journal of Eurasian Studies*, 2016, 7.

PEYROUSE, Sébastien, "Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia", *Journal of Eurasian Studies*, 7, 2016.

PEYROUSE, Sebastien, "Kyrgyzstan's Membership in the Eurasian Economic Union: A Marriage of Convenience?", *Russian Analytical Digest*, 165, 17 March 2015.

PIRNAZAROV, Nazarali vd., "China to Build Outposts for Tajik Guards on Tajikistan-Afghanistan Border", 26 September 2016, <https://www.reuters.com/article/us-tajikistan-china-border-idUSKCN11W0T1>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

POMFRET, John, "China's Debt Traps around the World are a Trademark of its Imperialist Ambitions", *Washington Post*, 27 August 2018, https://www.washingtonpost.com/news/global-opinions/wp/2018/08/27/chinas-debt-traps-around-the-world-are-a-trademark-of-its-imperialist-ambitions/?noredirect=on&utm_term=.5951d736b438, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

PUTIN, Vladimir “Novyy Integratsionnyy Proyekt Dlya Yevrazii-Budushcheye, Kotoroye Rozhdayetsya Segodnya”, *Izvestiya*, 3 Ekim 2011.

RAHIM, Shoaib Ahmad, “The Turkmenistan-Afghanistan-Tajikistan Railway”, *The Diplomat*, 9 December 2016, <https://thediplomat.com/2016/12/the-turkmenistan-afghanistan-tajikistan-railway/>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

RAMASAMY, Bala vd., “Trade and Trade Facilitation Along the Belt and Road Initiative Corridors”, *unescap*, 2017, <https://www.unescap.org/sites/default/files/AWP172.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

REEVES, Jeffrey, *Chinese Foreign Relations with Weak Peripheral States: Asymmetrical Economic Power and Insecurity*, Routledge, London and New York 2016, s. 78.

SADOVSKAYA, Yelena, “The Mythology of Chinese Migration in Kazakhstan”, *Caci Analyst*, 7 January 2015, <https://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/13112-the-mythology-of-chinese-migration-in-kazakhstan.html>, (Erişim Tarihi: 22.10.2018).

SARABEKOV, Jumabek, “Yevraziyskiy Vibr Kirgizistana: Vizv Dlya Kazahstana i Rossii?”, *CAA Network*, Ağustos 2015, http://caa-network.org/cassions/wp-content/uploads/2015/08/doklad_-_kirgiziya.pdf, (Erişim Tarihi: 17.11.2018).

SARSENBAEVA, Mirzagül, “Foreign Economic Cooperation Between Kazakhstan and China: Prioritie”, *Group Global*, 25 April 2013, <http://group-global.org/ru/node/4450>, (Erişim Tarihi: 06.09.2018).

SATKE, Ryskeldi, “Risks for Foreign Investors Resurface in Kyrgyzstan”, *RFERL*, 14 April 2018, <https://www.rferl.org/a/qishloq-ovozi-risks-for-foreign-investors-resurface-in-kyrgyzstan-/29167863.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

SELMIER II, W. Travis, "Kazakhstan as Logistics Linchpin in the Belt and Road Initiative", 2018, DOI:10.13140/RG.2.2.35113.03686

SHEN, Simon-Wilson Chan, "A Comparative Study of the Belt and Road Initiative and the Marshall Plan", *Palgrave Communications*, 4(1), 2018, s. 1-11.

SHEN, Wei, "The Belt and Road Initiative, Expropriation and Investor Protection under BITs", Yun Zhao, der., *International Governance and the Rule of Law in China under the Belt and Road Initiative*, Cambridge University Press, Cambridge 2018, s. 132-133.

SHUSTOV, Aleksandr, "Chto Sulit Kirgizii Zheleznaya Doroga iz Kitaya v Uzbekistan?", *Ritmeurasia*, 8 Mart 2019, <https://www.ritmeurasia.org/news--2019-03-08--chto-sulit-kirgizii-zheleznaja-doroga-iz-kitaja-v-uzbekistan-41475>, (Erişim Tarihi: 25.03.2019).

STANDISH, Reid, "The United States' Silk Road to Nowhere," *Foreign Policy*, 29 September 2014, <http://foreignpolicy.com/2014/09/29/the-united-states-silk-road-to-nowhere-2/>, (Erişim Tarihi: 06.09.2018).

SVETLICINII, Alexandr "China's Belt and Road Initiative and the Eurasian Economic Union: "Integrating the Integrations", *Public Administration Issues*, 2018, s. 7-20.

SWANSTRÖM, Niklas-Pär Nyrén, "China's March West: Pitfalls and Challenges in Greater Central Asia", *ISDP*, 4 January 2017, <http://isdp.eu/content/uploads/2017/01/No.195.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.01.2019).

ŞAHİN, Mehmet-Mehmet Seyfettin Erol, "Bağımsızlıklarının 20. Yilinda Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyon Süreci (1991-2011)", *Karadeniz Arastirmaları*, 37, Bahar 2013, s. 111-136.

TALDYBAYEVA, Dinara, "Prospects for China – Kyrgyzstan Economic Relations in the Framework of the Silk Road Economic Belt Project",

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

Eurasian Research, 5 July 2016, <https://eurasian-research.org/en/publications/details/643>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

Taza Koom Projesinin Resmi Sitesi, <http://tazakoom.kg/site/index>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

TUREBEKOVA, Aiman, “Kazakhstan Extends by Five Years Moratorium on Controversial Land Code Amendments”, *Astana Times*, 23 August 2016, <https://astanatimes.com/2016/08/kazakhstan-extends-by-five-years-moratorium-on-controversial-land-code-amendments/>, (Erişim Tarihi: 20.10.2018).

UMAROVA, Iroda vd., “Angren-Pop Elektrlashtirilgan Temir Yo’li-Strategik Hamkorlikning Yuksak Samarasi”, 23 Haziran 2016, <http://uza.uz/uz/politics/angren-pop-elektrlashtirilgan-temir-yo-li-strategik-hamkorli-23-06-2016>, (Erişim Tarihi: 22.11.2108).

VICARI, Madalina Sisu, “The Eurasian Economic Union-ApprOrta Asyaching the Economic Integration in the Post-Soviet Space by EU-emulated Elements”, *Intervention Sec Economiques*, 2016, <http://interventionseconomiques.revues.org/2823>, (Erişim Tarihi: 17.11.2018).

VINSON, Mark, “Tajikistan to Lease 6,000 Hectares of Land to China”, *Eurasia Daily Monitor*, 9(30), 13 February 2012.

VOLOSHIN, Georgiy, “Russia’s Eurasian Union: A Bid for Hegemony?”, *AI Monitor*, 24 September 2012, <http://www.geopoliticalmonitor.com/russias-eurasian-union-a-bid-for-hegemony-4730>, (Erişim Tarihi: 06.09. 2018).

WOLFF, Lutz-Christian “China’s “Belt and Road” Initiativ-an Introduction”, Lutz-Christian Wolff, Chao Xi, Jenny Chan, der., *Legal Dimensions of China’s Belt and Road Initiative*, Wolters Kluwer, 2016. s. 1-31.

World Nuclear Association, “Uranium and Nuclear Power in Kazakhstan”, October 2018, <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/kazakhstan.aspx>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

XIDIROV, Qobil “O‘zbekiston-Xitoy Hamkorligi Yangi Bosqichga Chiqmoqda”, 17 May 2017, <http://old.xs.uz/index.php/homepage/sijosat/item/10179-zbekiston-khitoj-amkorligi-yangi-bos-ichga-chi-mo-da>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

YUE, Liu, “China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Highway Opens to Traffic”, 2 February 2018, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/home/rolling/49136.htm>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

ZHUMADILOV, Almasbek, “Kazakh-Chinese Business Forum Marks Fifth Anniversary of Belt and Road Initiative”, *Astana Times*, 11 September 2018, <https://astanatimes.com/2018/09/kazakh-chinese-business-forum-marks-fifth-anniversary-of-belt-and-road-initiative/>, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

ZIMMERMAN, Thomas, “The New Silk Roads: China, the U.S., and the Future of Central Asia”, *Cic.nyu*, October 2015, https://cic.nyu.edu/sites/default/files/zimmerman_new_silk_road_final_2.pdf, (Erişim Tarihi: 23.01.2019).

ZUMBRUN, Josh-Jon Emont, “China’s Financial Reach Leaves Eight Countries Vulnerable, Study Finds”, *Wall Street Journal*, 4 March 2018, <https://www.wsj.com/articles/chinas-financial-reach-leaves-eight-countries-vulnerable-study-finds-1520190000>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

STRUCTURED ABSTRACT

China has brought a new dimension to its economic, diplomatic and cultural relations with Central Asia (CA) that have rapidly developed since the commencement of the Belt and Road Initiative (BRI). It has become the biggest foreign investor and major foreign trade partner of the region through various bilateral agreements, huge long term lOrta Asyans, multi-billiondollar investments for energy, infrastructure and trade projects. Therefore, CA is turning into China’s “economic backyard”.

Even though China’s BRI project is in competition with related projects of Russia and the USA, namely the Eurasian Economic Union (EAEU) and the New Silk Road (NSR), it has evolved as a pragmatic and flexible regional and even global strategy. China has designed this strategy primarily by considering the experience of global and regional powers, the interests and sensitivities of the countries concerned. At the planning and implementation stage, Beijing paid special attention not to engage in direct or indirect conflict with great powers. For instance, one of the main transit corridors of the Silk Road Economic Belt (SREB) project, land line of BRI, was originally designed to bypass Russia, and was subsequently changed upon the reaction of the Russian government. The EAEU and BRI projects were formally linked within the framework of predetermined cooperation areas at the request of Moscow in 2015. During the official visit of the former President of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev to China in 2016, a cooperation agreement was signed between the Kazakh national development project - “Nurly Zhol” (The Bright Road) and SREB project. Beijing has established collaboration between its BRI and the US’s NSR project, which are thought to connect CA and South Asia, within its infrastructure and energy projects.

Although China seems to be trying to create a new inclusive infrastructure network in Eurasia and Africa, one can argue that the

main goal is to shape a new China-centric world order. All “new orders” started with the infrastructure development throughout the history. CA assumes the role of a key transit route and raw material supplier within the scope of this global network and “order”. In this context, China aims to reach Europe, South Asia and the Middle East through CA via existing and new land roads, railways and airways. Therefore existing roads and railways are repaired, tunnels are opened, Western China-Western Europe land and rail corridor, Kazakhstan-Turkmenistan-Iran railroad, Aktau port on the Caspian Sea coast of Kazakhstan, and the Turkmenbashi port on the coast of Turkmenistan were/are (being) built with the technical and financial support of China. Construction of the D stream of Central Asia-China natural gas pipeline and the China-Kyrgyzstan-Uzbekistan railway are underway.

Raw material export from CA to China constitutes an important dimension of the economic relations within the scope of the SREB project. Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan directed large parts of their oil, gas, uranium and cotton exports to China. Kyrgyzstan and Tajikistan paid their debt to China by handing over the mining licenses of their gold and other precious metal deposits to Chinese companies. Even Tajikistan had to cede nearly one percent of its territory to China in exchange for the removal of some of its debt.

For China, economic expansion in CA has been the key to reducing the increasing impact of the USA and Russia in the region. Regional authoritarian governments preferred to maintain strong economic/diplomatic relations with China as long as the latter did not interfere with their internal affairs. Therefore, the promised benefits of Russian and American projects have not been able to encourage Central Asian countries to turn their back to the economic and commercial opportunities coming from China.

China’s entry into CA’s energy market adds a new dimension to the

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

country's security and economic growth. Therefore, the main priorities of China in CA are to control the security situation on the border of Xinjiang Uyghur Autonomous Region and Afghanistan, to ensure the security of oil and natural gas pipelines and to access more resources and eliminate threats to its economic interests in the region by acquiring and maintaining the support of CA countries.

China has developed strong economic relations with CA countries through SREB project and intentionally increased their economic and financial dependence on itself. Since all the Shanghai Cooperation Organization countries are located on the BRI routes, this organization was/is being used as one of the political and economic implementation tools of the BRI strategy, together with the Asian Infrastructure Investment Bank led by China. China has used economic and financial instruments at its disposal to shape and adjust the interests of the countries in the region with the interests of its own. Beijing directly/indirectly prevented itself from being criticized on sensitive issues at the level of Central Asian governments or by official media organizations affiliated with them. Beijing has used the economic advantages it has to achieve its geostrategic interests, with the support of CA countries on its "One China" policy.

Despite the successful performance of the SREB project in CA, the deterioration of regional security, the possible economic crisis, the emergency situation (such as Corona global pandemic), the change of authoritarian regimes with more democratic ones, mismanagement and abuse by Chinese firms, the increase of anti-Chinese sentiments may prevent further expansion of the Chinese influence in the region and may pose potential challenges for China-CA relations. In addition, China's behavior regarding other countries of the Belt and Road Project may affect the expected result.

Finally, CA countries are deeply concerned about the potential demographic and cultural influence of China, while trying to make the most of the economic dynamism and geostrategic impact of the growing Chinese presence in the region. The Chinese factor has always been perceived as both a great opportunity and a threat to all of the CA countries in general, and especially to Tajikistan, Kyrgyzstan and Kazakhstan bordering China. Therefore, the relationship of the countries of the region with China is based on the balance of their economic-geopolitical interests and the necessity to show respect to, acknowledgment and endorsement of “dangerous” and powerful neighbor.